

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Suzana Nushiová

**Postava čarodějnice v albánské kultuře v komparaci s dalšími
oblastmi na Balkáně**

**The Witch character in Albanian culture in comparison with other
Balkan Regions**

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Jaroslav Otčenášek, Ph.D.

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Mgr. Jaroslavu Otčenáškov, Ph.D. za jeho cenné rady a za čas věnovaný vedení této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2016

.....

Suzana Nushiová

Abstrakt

Práce nahlíží do albánského folkloru a prostřednictvím pohádek, pověstí a ostatních žánrů lidové slovesnosti seznamuje čtenáře s postavou čarodějnice v albánském prostředí. Zaměřuje se především na to, jakou roli v těchto příbězích zastává, a jak je obecně popisována. Cílem práce je tuto percepci porovnat s ostatními balkánskými státy a zjistit, jak hodně se představy o čarodějnicích v balkánském prostředí liší či naopak shodují. Zároveň se práce snaží analyzovat i v jakých druzích folkloru se čarodějnice vyskytuje. V neposlední řadě se pak věnuje recepci postavy čarodějnice v sousedních oblastech a též v albánské umělecké literatuře a moderním životě.

Klíčová slova

folklor, čarodějnice, Balkán, Albánie, lidová slovesnost, pohádky

Abstract

The thesis looks into Albanian folklore. It familiarizes the reader with the character of a witch in Albanian environment throughout fairytales, stories and other genres of folk literature. The main focus is on the role of a witch in the stories and its general description. The main goal of my theses is to compare this perception with other Balkan states and find out, how much the imaginations about a witch in Balkan states differ or contrariwise correspond. Simultaneously I will try to analyze in which kinds of folklore the character of a witch occurs. Finally the focus will lead to the reception of the character of a witch in neighbouring areas and also in Albanian artistic literature and modern life.

Key words

folklore, witches, Balkans, Albania, oral folklore, folk tales

OBSAH

ÚVOD	7
1. Albánský folklor	9
1.1 Žánry albánské lidové slovesnosti	10
1.2 Počátky zájmu o albánský folklor	12
1.3 Albánští sběratelé folkloru	13
2. Albánská víra v nadpřirozeno	16
2.1 Kouzelné postavy albánského folkloru	18
2.2 Čarodějnice v albánském prostředí	20
2.3 Čarodějnice v pověrách	21
2.3.1 Různé podoby čarodějnice	22
2.3.2 Vystupování čarodějnice	23
2.3.3 Čarodějné aktivity	24
2.3.4 Obrana před čarodějnicemi	26
2.4 Čarodějnice jako pohádková postava	30
2.5 Ohlasy čarodějnice	31
3. Komparace postavy v albánském prostředí se sousedními oblastmi	33
3.1 Srbsko a Černá Hora	33
3.2 Chorvatsko	34
3.3 Bulharsko a Makedonie	35
3.4 Rumunsko	36
3.5 Řecko	36
4. Čarodějnice v pohádkách	37
4.1 Srbsko a Černá Hora	37
4.2 Chorvatsko	39
4.3 Bulharsko a Makedonie	41
4.4 Rumunsko	42

4.5 Řecko	44
4.6 Albánie	45
4.7 Komparace pohádek.....	47
ZÁVĚR	50
SEZNAM PŘÍLOH	52
PŘÍLOHY	53
Příloha č. 1: Seznam užitých pohádek	53
Příloha č. 2: Obsah vybraných pohádek.....	56
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH PRAMENŮ	63
SEZNAM ZKRATEK	66

ÚVOD

Čarodějnice v podstatě nepředstavuje neobvyklou folklorní postavu. Běžně se s ní setkáváme téměř po celém světě. V dnešní mediální popkultuře se navíc jedná o velmi zpopularizovanou bytost, která z větší části postrádá svou původní identitu a zbývá jí jen "matný odlesk zašlé slávy". Čarodějnice dříve budily respekt a strach. Podle dochovaných pramenů víme, že např. nutily obyčejné lidi praktikovat z dnešního pohledu již poněkud úsměvné rituály, pronášet kouzelné formule a ochranná zaříkadla. Víra v ně ale na řadě míst dodnes dohání lidi k nenávisti vůči ostatním, především k ženám, a nutí je k vykonávání někdy až hrůzných a dá se říci "pudem" hnaných činů, bez hlubší logické úvahy. Nyní se takto děje především u méně vzdělaných národů, dříve však nenávist tohoto typu působila po celé Evropě. V průběhu historie můžeme pozorovat vskutku zajímavou genezi této postavy. Byla zrozena z nejděsivějších mýtů doby pohanské, přeměněná v nepřítel správného křesťana, v obměkčené podobě ukotvená v lidových příbězích, aby se ve finále "nebohá" čarodějnice ocitla téměř neškodná v centru zájmu dnešní populární kultury, ve které provádí různá milostná a prospěchářská zaříkadla, aby si zlepšila život běžného smrtelníka, a přitom nechtěně komickým způsobem zachraňuje svět (viz např. současné filmové adaptace, s výjimkou hororů).

Ve své práci chci představit albánské čarodějnice, jejichž tradičním podobám zůstali Albánci dle mého názoru v mnoha směrech poměrně věrní. Nepochybuji o tom, že dodnes v některých odlehlejších oblastech Balkánu bez problémů objevíme stále živé některé zvyky týkající se čarodějnic, ale samozřejmě nejen tam. Některé z čarodějnických praktik tak zevšedněly, že se dodnes užívají i v modernějším prostředí, avšak jejich skutečný význam se v průběhu let z větší části vytratil. V komparaci s ostatními balkánskými národy předpokládám, že v tomto odlehlejší koutě Evropy, se zachovala určitá stejná či obdobná víra, která u jednotlivých národů i čarodějnice vybavuje podobnými vlastnostmi, jež se liší pouze okrajově.

Nejdříve bych vás ve své práci chtěla seznámit s albánskou lidovou slovesností a s vývojem vědeckého zájmu o ni. Věnovat se zde budu zahraničním výzkumníkům, dotknou se období národního obrození a pokračovat budu přes období komunismu až do současnosti. V další části pokračuji albánskými pověrami. Představuji některé tradice a zvyky, stručně

popisují, čemu Albánci přiřadali hlubší význam, v co věřili a jak kvůli tomu jednali. Zmiňuji i nejtypičtější nadpřirozené postavy albánské lidové slovesnosti. Poté přejdu již k samotné postavě čarodějnice. Charakterizuji její úlohu v albánském prostředí, předkládám různé pověry týkající se její postavy a prozrazuji několik rad, jak se před nimi podle tradice chránit. Nastíním současnou percepci této postavy i její výskyt v uměleckých útvarech. Pro možnost komparativního studia stručně popisuji náhled na čarodějnice očima jiných balkánských národů, abych se na konci věnovala ukotveným lidovým představám o čarodějnici v balkánských pohádkách, útvaru pro ně nejtypičtějším.

Při psaní své práce čerpám především z pramenů předních albánských etnologů, které většinou pojednávaly o albánské mytologii, postavách albánského folkloru a mapovaly staré lidové zvyky a tradice. V závěrečné části se věnuji analýze především různých sbírek pohádek v českém a albánském jazyce ve snaze nashromáždit co nejvíce vzorků, se kterými je možné posléze pracovat.

V této práci se snažím přiblížit postavu čarodějnice, která, jak jsem již uvedla, patří mezi nejběžnější postavy albánského folkloru, avšak hraje poněkud nevděčnou roli opomíjeného elementu lidové slovesnosti, a to především z důvodu její univerzálnosti, což ostatně dokládá i má práce popisující tuto postavu u většiny balkánských národů. U všech zkoumaných národů lze pozorovat četné společné znaky, díky nimž se stávají čarodějnice různých zemí téměř totožnými. Balkánská čarodějnice si v lidových příbězích zachovala alespoň částečně svou původní syrovost, která ve zbytku Evropy byla již vesměs zapomenuta či nejen sémanticky posunuta.

1. Albánský folklor

V albánské společnosti hraje lidová slovesnost dodnes velice významnou roli. Převážně v horských oblastech se stále jedná o důležitou formu předávání vědění a společenské interakce. I díky historickým okolnostem, kvůli kterým folklor ve velké míře kompenzoval domácí psanou literaturu, je lidová slovesnost nesmírně bohatá a pestrá.

Albánie představovala již od starověku místo střetu mocenských zájmů okolních zemí. Mísilo se zde obyvatelstvo ilyrské s řeckým, později nad územím získali moc Římané. Po rozpadu jejich říše se stalo albánské území součástí Byzance. Ani neklidná doba středověku neskýtala pro literaturu a vzdělanost příliš vhodné prostředí k rozvoji. O albánské teritoriumjevila zájem Bulharská říše, srbská knížectví nebo Benátská republika. Po krátkém období skutečné albánské nezávislosti v podobě Arbëreshského knížectví si albánské území na několik let osvojuje Srbská říše. Následně území čelilo četným osmanským expanzím, až se nakonec po dobu čtyř seti let, od konce 15. století do počátku století 20., muselo podrobit turecké nadvládě. Správa Osmanské říše nebyla příliš nakloněna projevům národního vědomí, mezi něž jednoznačně patřilo i psané slovo. Stejně tak Turecko nepodporovalo ani školství v albánštině.^{1,2} Proto předliterární období u Albánců trvalo ve srovnání s jinými evropskými národy velmi dlouhou dobu. Jediné albánské knihy vznikaly za jejími hranicemi, nejčastěji na území dnešního Rumunska a Turecka, popřípadě v Itálii, kde se vytvářela i centra albánských vzdělavců.

Na druhou stranu se průniky různých kultur na albánském území projevy i v albánské ústní lidové tradici a zakomponovaly tak do ní některé zajímavé prvky. Snoubí se v ní motivy starých řeckých pověstí a bájí s orientálními příběhy islámského prostředí, stejně jako do ní pronikají prvky z folkloru sousedních států i důvěrně známé motivy ze střední a západní Evropy. Přesto si však ve značné míře uchovává i svou jedinečnost a originalitu. Albánská lidová slovesnost vyniká především rozmanitostí žánrů a motivů a bohatým jazykem.

Za největší specifikum albánského folkloru lze označit přítomnost motivů vyplývajících z principů tradičního ústně předávaného zvykového práva, praktikovaného především v horských oblastech severní Albánie a v přilehlých oblastech Černé Hory a Kosova, později kodifikovaného v Kanunu Leka Dukagjiniho (*Kanuni i Lekë Dukagjinit*).

¹ HRADEČNÝ, Pavel et al.: Dějiny Albánie. Praha: NLN, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3. s. 189.

² Pozornost byla naopak věnována studiu arabštiny coby jazyku Koránu, méně často pak perštině a překvapivě velmi okrajová byla výuka osmanské turečtiny. S výukou albánštiny se lze setkat pouze ve školách katolického prostředí severní Albánie, ale i tam převládala latina a italština.

1.1 Žánry albánské lidové slovesnosti

K formování legendárních historických eposů, balad, lidových vyprávění, pohádek, epických písní a přísloví docházelo již ve středověku s výraznou inspirací čerpanou v antice. V průběhu následujících staletí ústní lidová tradice dále rozkvétala a až do 18. století se ústní lidová slovesnost honosila mezi albánskou společností výsadním postavením a významnou roli hrála i v její duchovní kultuře. Pověsti, pohádky, epické a lyrické písně se stejně tak jako lidová hudba a tradiční tance těšily mimořádné oblibě a představovaly spolu se zvyky a obřady, vztahujícími se k nejrůznějším církevním svátkům či rodinným událostem, prakticky jedinou formu seberealizace lidových vrstev.³ Již výše zmíněné nepříznivé vzdělanostní podmínky a vysoká negramotnost albánského obyvatelstva (přetrvávající až do 2. poloviny 20. století) paradoxně vytvářely ideální podmínky k pěstování ústní lidové slovesnosti. Na druhou stranu ani růst gramotnosti a modernizace života Albánců v dnešní době výrazně nepřerušily kontinuitu ústní lidové tradice. Do dnešních dnů lidová slovesnost přežívá v odlehlejších, především horských, oblastech albánského kulturního teritoria skrze lidové pěvce doprovázející svůj zpěv hrou na tradiční nástroj loutnu (*lahuta*). Některé žánry lidové slovesnosti se staly inspirací pro současnou kulturu. Především historická a hrdinská epika se odráží ve skladbách čerpajících náměty z nedávných válečných konfliktů v Kosovu.

Albánská lidová epika se vyznačovala v první řadě důrazem kladeným na hrdinství v boji, na osobní čest, na dodržení daného slova, sourozeneckou lásku a vztah k matce. Nejpozoruhodnějším žánrem albánské lidové epické tvorby jsou balady. Tragické lyricko-epické písně jsou založeny na nejstarších zvycích a tradicích albánského lidu, pracují se starodávnými tématy obětování, zmrtvýchvstání a besy,⁴ ale můžeme v nich nalézt i celou řadu paralel s příběhy známými u okolních balkánských národů. Příběh známý z albánské legendy o pevnosti Rozafat ve Skadaru, v němž ze zdi, do které byla zazděna mladá matka, kape mateřské mléko, nalézáme stejně tak v řeckém nebo bosenském prostředí. Proslulá balada o Konstantinovi a Doruntině se podobá řecké baladě *O mrtvém bratrovi* a ostatně i v českém prostředí nalezneme podobný příběh v Erbenově *Svatební košili*. Nejslavnější albánský krešnik (hrdina) Muji získal svou sílu od horských vil, stejně tak jako kralevic Marko, ústřední postava srbských, bulharských hrdinných skladeb.

Za umělecky nejhodnotnější žánr lidové slovesnosti lze bezpochyby označit epické legendární básnické skladby zvané *kënget e kreshnikëve*, neboli hrdinské písně, které získaly

³ HRADEČNÝ, Pavel et al.: Dějiny Albánie. Praha: NLN, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3. s. 187.

⁴ Dané čestné slovo, jež nemůže být za žádných okolností porušeno. Jeden ze základních principů kanunu.

svou klasickou podobu v průběhu 17. a 18. Století.⁵ Původ vzniku prvních písní se odhaduje do několik staletí trvajících období nájzdů především Slovanů započatých v 7. století, přičemž za období největšího rozkvětu je považována doba 11. a 12. století.⁶ Tyto legendární epické skladby vznikaly převážně v severoalbánských horských oblastech a přilehlých částech dnešního Kosova a Černé Hory. Svými náměty a motivy se podobaly jihoslovanským junáckým písním, zejména z prostředí bosenských muslimů. I přes společné rysy se zpěvy ostatních národů se albánské skladby vyznačovaly originalitou a vlastními specifiky jak čistě formálního rázu, tak i obsahovými motivy, které koncentrovaly velkou míru nadpřirozena a kouzelných postav. Nejčastěji hrdinské písně vyprávěly příběhy dvou bratrů, Mujiho a Halila, a jejich spolubojovníků. Přibližně v 15. století se vedle hrdinských eposů začaly objevovat písně historické, které taktéž opěvovaly hrdinské skutky, avšak lišily se tím, že se vztahovaly ke skutečným historickým postavám a událostem, zároveň se držely více při zemi a žádné nadpřirozeno v nich nenalezneme. Tyto písně oslavovaly především národního hrdinu Skanderbega (vl. jm. Gjergj Kastrioti, cca 1405-1468) a jeho boj proti Osmanům.⁷

K velmi rozšířenému žánru patřily i pohádky, mezi kterými vynikaly především ty kouzelné, oplývající nadpřirozenými bytostmi a statečnými mladíky zachraňujícími krásnou dívku. Setkat se můžeme ale i s pohádkami zvířecími. Zvláštní kategorii pohádek tvoří i krátké anekdotické příběhy, humorky, které popisují představy prostého lidu o světě kolem nich. Tematicky se tyto pohádky zabývají především sociálními a náboženskými poměry v Osmanské říši nebo příběhy o prostáccích a šibalech, kteří svou chytrostí obelstí mocné a bohaté a sami si tak přilepší. Častým protagonistou takovýchto pohádek byl Nasreddin Hodža, známý nejen téměř po celém Balkáně, ale také na Blízkém a Středním východě.

Ostatní folklorní žánry se na rozdíl od hrdinských zpěvů neobjevovaly jen ve specifické oblasti, ale daly se nalézt na všech územích, která Albánci obývali. Velmi oblíbená byla lyrická tvorba zahrnující různé typy písní především však *kënet e ashikëve* (písně milenecké) a další písně vážící se k tzv. bytové (každodenní) tematice, označující běžné události rodinného a společenského života jako je svatba, pohřeb nebo narození dítěte.

⁵ Tamtéž.

⁶ SUROVČÁK, Martin: Základy albanistiky. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 183 s. ISBN 978-80-210-6587-1. s. 114.

⁷ HRADEČNÝ, Pavel et al.: Dějiny Albánie. Praha: NLN, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3. s. 188.

1.2 Počátky zájmu o albánský folklor

První sběry albánské lidové slovesnosti probíhaly ve druhé polovině 19. století zahraničními učiteli, jakými byli například rakouský konzul v Janině, později specialista na albánské prostředí a zakladatel albanistiky, Johann Georg von Hahn, který své poznatky o Albáncích a jejich zemi publikoval v přelomové třísvazkové knize *Albanesische Studien* (Albánské studie, Jena, 1854). Sesbíranou lidovou prózu ze svých cest pak vydal v díle *Griechische und albanesische Märche* (Řecké a albánské pohádky, Lipsko, 1864). Tento průkopník se stal inspirací pro další vědce, u kterých vyvolal zájem o albánské prostředí, jazyk a kulturu. Mezi první albanisty patřil i lékař řeckého námořnictva Karl H. Reinhold, který se věnoval především folkloru arvanitskému⁸ a ukázky z něj vydal ve sbírce *Noctes Pelasgicae vel Symbolae ad cognoscendos Dialectos Graeciae Pelasgicae collatae cura Dr. Caroli Henrici Theodori Reinhold* (Noci pelasgické, Atény, 1855) nebo proslulý italský folklorista Giuseppe Pitře, který nashromáždil lidovou tvorbu sicilských Arběreshů⁹ v knize *Fiabe, novelle e racconti popolari siciliani* (Sicilské lidové pohádky, povídky a příběhy, Palermo, 1875).¹⁰

Další generací učenců projevující zájem o albánský folklor byli především filologové, mezi nimi například francouzský diplomat Auguste Dozon, který výsledky svých výzkumů ohledně albánského jazyka a folkloru zveřejnil v knihách *Manuel de la langue chkipe ou albanaise* (Učebnice jazyka škipetarů neboli albánštiny, Paříž, 1879) a nashromážděné materiály zveřejnil v *Contes albanais, recueillis et traduits* (Albánské pohádky, shromážděny a přeloženy, Paříž, 1881).¹¹ Český jazykovědec Jan Urban Jarník¹², ač se osobně nikdy do Albánie nevydal, se stal uznávaným odborníkem na albánský jazyk a kulturu. Folklorní materiály ze skadarského regionu publikoval v *Zur albanischen Sprachkunde* (K jazykovědě jazyka albánského, Lipsko, 1881). Jeho největším přínosem v oblasti folkloru však je jeho sbírka pohádek a bajek *Příspěvky ku poznání nářečích albánských* (Praha, 1883).

⁸ Původem albánské obyvatelstvo žijící od dob středověku na řeckém území, především v Epiru, jihovýchodních oblastech a přilehlých ostrovech.

⁹ Albánští přistěhovalci v Itálii, migrující nejvíce v průběhu 15. století do Apulie, Basilicaty, Kalábie a na Sicílii.

¹⁰ ELSIE, Robert: *The Rediscovery of Folk Literature in Albania* v *History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*. 3. vyd. Amsterdam/Filadelfia: John Benjamins Publishing, 2007. 522 s. ISBN 978-90-272-3455-1. s. 335-338.

¹¹ ELSIE, Robert: *Historical Dictionary of Albania*, 2. ilustrované vyd. Lanham: Scarecrow Press, 2010. 662 s. ISBN 978-0-8108-6188-6. s. 117.

¹² Jan Urban Jarník (1848-1923), významný romanista orientovaný především na rumunštinu, skrze niž si vybudoval blízký vztah i k albánštině. Kvůli svému zápalu pro využívání jazyka prakticky udržoval korespondenci s albánskými učiteli. Jeho zásluhou byla objevena významná díla albánské literatury jako sbírka *Mjaltë nga bleta shqiptare* (Med albánské včely) Th. Mitka nebo vlastenecká báseň *O moj Shqypni, mjera Shqypni* (Ach Albánie, ubohá Albánie) P. Vasy.

Známý indoeuropeista a jeden z nejdůležitějších albanologů vůbec Gustav Meyer vydal čtrnáct albánských pohádek v *Albanische Märchen* (Albánské pohádky, Lipsko, 1881), další ukázky z albánského folkloru posléze publikoval v *Kurzgefasste albanesische Grammatik* (Stručná gramatika albánštiny, Lipsko, 1888). Dánský komparativní lingvista Holger Pedersen z poznatků ze své cesty na Korfu sepsal *Albanische Texte mit Glossar* (Albánské texty se slovníkem, Lipsko, 1895). Romanista Gustav Weigand se věnoval severní Albánii v *Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt (Durazzo, Elbassan, Tirana)* [Albánská gramatika jihogegského dialektu (Drač, Elbasan, Tirana), Lipsko 1913]. A v neposlední řadě další německý lingvista August Leskien vydal sbírku *Balkanmärchen aus Albanien* (Balkánské pohádky z Albánie, Jena, 1915).¹³

1.3 Albánští sběratelé folkloru

První albánští sběratelé lidové slovesnosti se objevili až ve druhé polovině 19. století v době, kdy se u tamní společnosti začalo naplno projevovat národní cítění a kdy albánští učenci započali proces národního obrození v albánském prostředí zvaném *Rilindja*. Pro albánské myslitele této doby představoval pozoruhodný domácí folklor důkaz starobylosti albánského národa. Originálnost jejich tradic a zvyků přispívaly k utužení celoalbánské národní identity. První sbírky lidové tvorby byly vydány v Itálii dvěma předními propagátory albánské národní kultury arbëreshského původu. Vůdčí osobnost albánského národního hnutí v Itálii, Jeronim De Rada (it. Girolamo de Rada), vydal *Rapsodie d'un poema albanese* (Albánská rapsodie, Florencie, 1866) a neméně významný Dhimitër Kamarda (it. Demetrio Camarda) publikoval *Appendice al saggio de Grammatologia comparata sulla lingua albanese* (Dodatek k eseji o srovnávací jazykovědě albánského jazyka, Prato, 1866), ve které se objevila dodnes velice oblíbená lidová píseň *Moj e bukura more* (Ach, má krásná Moreo).

První sbírku z albánského území *Raccolta di canti popolari e rapsodie di poemi albanesi* (Soubor albánských lidových písní a rapsodií, Terst, 1871), která mapuje gegské¹⁴ lidové balady a zpěvy, nashromáždil Zef Jubani (it. Giuseppe Jubany). Největšího významu

¹³ ELSIE, Robert: *The Rediscovery of Folk Literature in Albania v History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*. 3. vyd. Amsterdam/Filadelfia: John Benjamins Publishing, 2007. 522 s. ISBN 978-90-272-3455-1. s. 335-338.

¹⁴ Albánský jazyk se člení na dva základní dialekty – gegský (*gegë*), rozšířený na severu, a toskský (*toskë*), typický pro jižní oblasti. Jako tradiční hranice mezi těmito dialekty se udává řeka Shkumbin ve střední Albánii.

v poznávání ústní lidové tvorby dosáhl exilový obrozenec z egyptské diaspory¹⁵ Thimi Mitko. Jeho sbírka *Alvaniki melissa* (Albánská včela, Alexandrie, 1874) obsahuje pět set pět lidových zpěvů a třicet devět vyprávění a rčení původem především z jižní Albánie. Jedná se o první dílo určené primárně albánské veřejnosti, které zároveň splňuje badatelská kritéria. Mitko se v něm snažil prezentovat a zachovat plné národní dědictví ústní slovesnosti, sestavoval a třídil materiál podle žánrů, včetně rozdělení na dětské písně, písně sezónních slavností, svatební a milostné písně, ale i pohřební, epické či historické, stejně tak dělil díla na pohádky, bajky a anekdoty. Na Mitka svou prací navazuje další buditel z egyptské diaspory Spiro Risto Dine ve spise *Valet e detit* (Vlny moře, Sofie, 1908), představujícím do té doby se svými osmi sty padesáti šesti stranami nejobjemnější dílo sepsané v albánském jazyce. Název odráží bouřlivý kurz albánské historie a vlny nepřátelských invazí, které ho přerušovaly. Kniha obsahuje milostné, svatební a pohřební písně, odlehčené satirické verše, náboženské a didaktické verše, pohádky, aforismy, rýmovačky, pověry a mýty. Pokračovatelem arbëreshské tradice zaznamenávání ústní lidové tvořivosti byl i Zef Skiroi (it. Giuseppe Schiro) se svými třemi italsky psanými folkloristickými sbírkami – *Canti popolari dell'Albania* (Lidové písně z Albánie, Palermo, 1901), *Canti sacri delle colonie albanesi di Sicilia* (Svaté písně albánské kolonie ze Sicílie, Neapol, 1907) a *Canti tradizionali et altri saggi delle colonie albanesi di Sicilia* (Tradiční zpěvy a jiné eseje albánské kolonie ze Sicílie, Neapol, 1923).¹⁶

Shtjefën Gjeçovi byl první albánský folklorista, který sbíral lidovou slovesnost odborně a systematicky. Jelikož žil v horách severní Albánie, brzy se začal orientovat právě na folklor tohoto prostředí. Začal shromažďovat materiály k ústní lidové tvorbě, zvykovému právu a tradicím horských kmenů. Největším jeho přínosem byly studie týkající se Kanunu Leka Dukagjiniho, který představuje unikátní kompilaci ústně předávaného zvykového práva, které usměrňovalo společenské chování ve všech aspektech života v kmenové společnosti.¹⁷

V minulém století sehrály významnou roli v kolekci lidové tvorby albanologické instituty v Tiraně a Prištině, které vydaly celou řadu sbírek lidové slovesnosti. Prištinský ústav si připisuje zásluhy na vydání dvaceti pěti folkloristických sbírek, přičemž některé z nich byly editovány Antonem Çettou, jenž je považován za zakladatele folkloristických

¹⁵ Albánská komunita v Egyptě se vytvořila v dobách Osmanské říše příchozími vojáky a obchodníky. V Káhiře vzniklo albánské vydavatelství i periodikum. Jeden z Albánců, Mehmet Ali Pasha (Muhammad Alí), dokonce založil novou vládnoucí dynastii.

¹⁶ HRADEČNÝ, Pavel et al.: Dějiny Albánie. Praha: NLN, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3. s. 313.

¹⁷ ELSIE, R.: The Rediscovery of Folk Literature in Albania v History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries. 3. vyd. Amsterdam/Filadelfia: John Benjamins Publishing, 2007. s. 522 ISBN 978-90-272-3455-1. s. 335-8.

studí v Kosovu.¹⁸ Mezi dalšími významnými osobnostmi, které vdechovaly život těmto dvěma institutům, lze jmenovat Qemala Haxhihasaniho se svými sbírkami *Epika legendare I, II* (Legendární epos, Tirana, 1966 a 1983), ředitele tiranské folkloristické sekce Zihniho Saka, významného etnologa Kadriho Halimiho nebo Marka Krasniqiho, jednu z nejvýraznějších osobností albanologického vědeckého pole.¹⁹

V 60. letech se významně postaral o šíření folkloru Mitrush Kuteli se svými třemi sbírkami balad, písní a pohádek určených převážně dětem. V neznámější sbírce, a v dnešní době už klasice albánské literatury, *Tregime të moçme shqiptare* (Starodávné albánské příběhy, Tirana, 1965) povznáší prostou lidovou tvořivost na vyšší uměleckou úroveň.

Později ve druhé polovině minulého století získal folklor novou úlohu. V rámci komunistické ideologie byla zdůrazňována role lidových mas v důležitých historických okamžicích země. Enver Hoxha²⁰ se zřejmě po vzoru sovětské historické školy nechtěl spokojit pouze s tímto obecným pojetím, chtěl odhalit konkrétní hrdiny, kteří v průběhu celé historie nebojácně bránili albánské území proti nepřátelům. K nalezení jejich jmen měl sloužit právě folklor bohatý na hrdinské příběhy. Ve stejné době se folklor stal obětí honby za hledáním národní identity v touze stoprocentně potvrdit ilyrský původ albánského národa a prokázat rovnocennost albánské kultury s tou zahraniční, a tak povzbudit národní hrdost a vlastenecké cítění. Své místo folklor našel i v kulturním vyžití, kdy jeho náměty byly přejímány do divadelních her a jeho hudebními motivy se nechali inspirovat tehdejší umělci.²¹

V současné době se albánským folklorem nechávají inspirovat především albánští spisovatelé, kteří se tímto způsobem snaží navrátit zpět ke svým kořenům a znovu si uvědomit pravdivost dávných moudrů i zásadovost prastarých zvyků. Obecně známá v tomto ohledu jsou díla Ismaila Kadareho, který často čerpá náměty v baladických pověstech, jak je zjevné například v románech *Ura me tri harqe* (Most se třemi pilíři, Tirana, 1978), *Kush e solli Doruntinën?* (Kdo přivezl Doruntinu?, Tirana, 1979) a *Hija* (Stín, Tirana, 2007).

¹⁸ DUSHI, Arbnora: On Collecting and publishing the albanian oral epic. Approaching religion. [online] Květen 2014 [cit. 2016-03-05]. ISSN: 1799-3121. Dostupné z: <http://ojs.abo.fi/index.php/ar/article/view/781>

¹⁹ SHEGAJ, Orjona: Digitizing the intangible [online]. Zář 2014 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://network.icom.museum/cidoc/archives/past-conferences/2014-dresden/>

²⁰ Enver Hoxha (1908-1985), první tajemník albánské strany práce (Partia e punës e Shqipërisë) a vůdce Albánské lidové republiky od konce druhé světové války až do své smrti.

²¹ HOXHA, Ermir: Arti në Shqipëri 1945 – 1990: studim për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", Tiranë: Universiteti i Tiranës. Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2015. 252 s. s. 190-198.

2. Albánská víra v nadpřirozeno

Až donedávna byla v albánské společnosti hluboce zakořeněna víra v nadpřirozeno. Lidé věřili v celou řadu mýtů a pověr, které si předávali z generace na generaci během chladných zimních večerů v teple rozpáleného ohniště společenské místnosti. Tento krb pro Albánce odjakživa symbolizoval rodinnou pospolitost a štěstí, proto bylo více než příhodné si právě na tomto místě předávat cenné rady a zkušenosti, jak si tuto přízeň osudu udržet a jak se naopak vyvarovat všem zlým vlivům a nástrahám, které ve světě čekají.

Ačkoli Albánci se hlásí k vyznávání monoteistických náboženství, katolictví na severu, pravoslaví na jihu a islámu prostupujícím celé území, uchovávají si v sobě i relikty víry těmto náboženstvím předcházející. Pohanské představy o světě se projevují především v lidových zvycích a tradicích, které se na mnoha místech ještě dnes praktikují. Tyto rituály jsou spojeny především s přírodou, s pradávnými kulty slunce, měsíce či hvězd. Věří se v posvátnost běžných věcí i zvířat, ale také v to, že téměř všude číhá zlý duch.

Hluboce byly zakotveny pověry všeho druhu. Točily se především okolo rodinného života a mezilidských vztahů, přírodních úkazů a jevů a samozřejmě také okolo hospodaření a práce obecně. Široce rozšířená byla představa o tom, že život nekončí smrtí, ale naopak dál pokračuje. Z tohoto důvodu byl nebožtík v rakvi obut, dostal almužnu či jiný dar na polepšenou v příštím životě. Často se objevoval názor, že člověk po smrti transformuje v jinou bytost.²² Mrtví znovu ožívali v podobě zvířat, vtělovali se do předmětů nebo se reinkarovali v ptáky a motýly. Muži byli přesvědčeni o tom, že jejich zemřelé ženy jsou schopné vstát z hrobu a ulehnout k nim do postele, aby se to nestávalo, byly ženské hroby o něco hlubší než ty mužské.²³ Věřilo se i v kouzelnou moc čísel, nejsilnější a nejmagičtější z nich byla podobně jako všude v Evropě čísla tři, sedm, devět, dvanáct a čtyřicet.²⁴

Velice populární byla víra v černou magii, nejvíce ve zlé oko (*syri i keq*) a v uřknutí, které se mu přičítalo. Zlý pohled mohl mít v určitých situacích každý. Stačilo jen trochu více pět na někoho chválu a už tu bylo riziko, že namísto lichotek se jedná o blížící se uřknutí. Z tohoto důvodu se chránila novorozeňata a zvířecí mláďata před lidmi, kteří nebyli z blízkého okruhu rodiny, a před jejich zlým pohledem, aby nedošlo k jejich onemocnění a

²² TITRA, Mark: Panteoni e simbolika: doke e kode në etnokulturën shqiptare. Tiranë: Akademia e Shkencave, 2007. 375 s. ISBN 978-99956-10-04-3. s. 14.

²³ Tamtéž. s. 18.

²⁴ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9. s. 358-362.

předčasnému úmrtí. Mimo zamezení kontaktu s neznámými se prováděla i celá řada rituálů k ochranění děťátka. Matka mu na čelo malovala červené a černé znaky,²⁵ do kolébky vkládala vlčí zuby, okolo krku věšela želví kosti, a do kapes schovávala ježčí ostny.²⁶ Mohla také ještě přiložit stříbrnou minci či „modré oko“²⁷. Dalšími předměty s protekční funkcí mohou být i zrcadla, prsteny a různé kameny umístěné v pokoji či nošené u sebe jako talismany.²⁸ Jako ochranné prostředky sloužily i nástroje běžného užívání, zemědělské náčiní a jiné domácí nástroje. Pluh, kartáč, radlice nebo třeba tkalcovský stav se obřadně pokládaly do různých částí domu, kde nabyly funkci ochránce domova.²⁹ Preventivně se užívaly i různé symboly jako dlaň, lidská stopa nebo plamen vyobrazené na dveřích, vyšité na oblečení, použité jako dekorace nebo jako motiv na keramice a dalších místech.

Zvláštní význam měla pro Albánce různá zvířata. Ta byla součástí každodenního života jako spolehliví pomocníci i zdroj obživy. Proto není překvapivé, že i k nim se váže několik zvyků. Před rozklepnutím každého vejce bylo třeba se pokřížovat, jinak hrozilo, že z něj vyjde nějaká kletba a krávy se musely kropit svčenu vodou, aby se jim nekazilo mléko.³⁰ Kosti slepic pak sloužily k věštění úmrtí.³¹ Mimořádnou úlohu, doloženou již z ilyrské tradice, zastával had. Had představoval typické zvíře rozpálené albánské krajiny, člověk se s ním mohl setkat téměř kdekoliv, ale nejvíce si cenil toho, když ho spatřil na svém území. Věřilo se totiž, že had je strážcem obydlí, nositelem štěstí. V zákoutí každého domu žil had a držel nad ním ochrannou ruku, za to dostával najíst a měl sám jistotu bezpečí, jelikož domácí hadi se nesměli v žádném případě zabít. Podobně o hadovi smýšleli i jinde v Evropě. Uctívána bývala také kočka, ačkoli v té se mohla mnohdy skrývat pomocnice zla, proto bylo radno si na ně dávat pozor. Kohouti byli váženi jako ochránci před zlými duchy. Zlo se často v noci objevovalo jako ohnivé jiskry číhající na svou oběť a mizelo až s prvním kohoutím zakokrháním. Nejednen Albánec jistě v noci čekal na vysvobozující zakokrhání ohlašující den a konec všem nočním mŕám a strašidlům. Ke včelám byli Albánci mimořádně shovívaví,

²⁵ HECQUARD, Hyacinthe: Histoire et description de la Haute-Albanie ou Guégarie. Paris: A. Bertrand, 1863. 516 s. Dostupné online z: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30585530d>

²⁶ ÇABEJ, Eqrem: Diana dhe Zana studime kulturhistorike. Tiranë: Brikena Çabej, 2011. 148 s. ISBN 2075. s. 52-55.

²⁷ Nazar boncuğu, amulet ve tvaru oka ochraňující před černou magií známý po celé Osmanské říši.

²⁸ BONNEFOY, Yves a DONIGER, Wendy, ed.: Mythologies: a restructured translation of Dictionnaire des mythologies et des religions des sociétés traditionnelles et du monde antique. Chicago: University of Chicago Press, 1991. 2 sv. 1267 s. ISBN 0-226-06453-0. s. 5-7.

²⁹ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9. s. 320-329.

³⁰ DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 100.

³¹ DURHAM, Edith: Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans. v Man č. 23. Wiley, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1923. s. 189-193. Dostupné online z <http://doi.org/10.2307/2788569>

protože věřili, že kdysi bývaly lidskými bytostmi.³² Vlci budili hluboký respekt, lidé se jich velmi báli a byli přesvědčeni o jejich démonickém původu.

2.1 Kouzelné postavy albánského folkloru

K pověrám a víře v nadpřirozeno bezpochyby patří i nadpřirozené postavy, na základě kterých se tyto pověry vytvářejí. V albánské lidové slovesnosti se setkáváme s nepřeberným množstvím takových postav. V první řadě se tyto postavy dělí na dobré a zlé, avšak některé z nich nelze jednoznačně klasifikovat ani dle této nejjednodušší kategorie. Některé postavy se shodují s postavami známými z našeho středoevropského prostředí. Jiné jsou nám povědomé z antických příběhů. Další působí poněkud exoticky a jejich původ bychom hledali spíše na Blízkém Východě. Nakonec ale zbývají ty pro Albánce nejryzejší, které po staletí přežívají konkurenci všech těchto postav importovaných a které se utvořily na základě pradávných mýtů a pohanské minulosti dávných předků. V průběhu času se role těchto postav mohla měnit, stejně tak jako jejich jména či prostředí s nimi spojované. Mnoho z nich přecházelo z vyprávění do vyprávění, z kmene do kmene, přesto až do dnešních dnů zůstaly živě přítomny jak v myslích Albánců, tak i v příbězích, které si vyprávějí.

Kouzelné postavy se vyznačují nadpřirozenými či magickými schopnostmi všeho druhu. Dokáží proměnit lidi ve zvířata, zvířata v lidi, živé měnit v kámen, kámen měnit v diamanty. Umí létat, být neviditelní, mají obrovskou sílu, dokáží vyděsit k smrti apod. Tyto postavy se lidem spíše straní, mají rády své soukromí a klid. Nejčastěji se dají nalézt v krásných koutech panenské přírody, které působí trochu záhadně a jen málokdy tam vkročí lidská noha. Konkrétně se jedná o vrcholky hor, nejhlubší lesy, nebezpečné skály, čirá jezera a horské říčky, tajemné jeskyně, temné podzemí. Některé z postav naopak vyhledávají přítomnost člověka a žijí v jeho blízkém okolí. Často nacházejí útočiště v zahradách, v domech nebo palácích.

Horská víla **zana** představuje postavu albánských vyprávění původem z dávných pohanských mýtů. Skotačí převážně na horských lukách, je nesmírně krásná a vládne kouzelnou mocí. Může lidem pomáhat, ale i škodit, podle toho jakou má náladu a jak se jí kdo líbí. Ovládá mnoho kouzel, má božskou sílu léčit, dělat lidi silné a zachraňovat je před nebezpečím vkládaje jim v případě nouze nůž do kapsy. Lidé si jí váží jako statečné bojovnice, která se neohroženě vrhá na pomoc do bitev. Mimo všechno zmíněné dobro, které

³² TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9. s. 66.

vykonává, může lidem i velmi škodit. Nejvíce ji rozzlobí neohlášený a příliš hlučný příchod na její území. Ten může potrestat třeba proměnou v kámen. Nesnese, když někdo ničí krásnou panenskou přírodu, viníka přivádí k šílenství nebo rovnou usmrcuje. Zana také pálí trávu nasekanou na horských lukách, ničí zemědělskou úrodu, která byla vyseta na území lesa, a pokud někdo porazí strom na posvátném místě, způsobí, aby si při tom uřízl ruku či nohu. Síla zan spočívá ve zvěři, která je obklopuje, skrývá se v rozích kamzíka, v jelenovi, holubici nebo divokém praseti, pokud některé z těchto zvířat někdo zabije, oslabí tím i moc zan.³³

Příbuznými zan jsou dlouhovlasé vodní nymfy **gërshetëzy**. Žijí na dně řeky nebo jezera. Spatřit je lze, když si na břehu češou vlasy a vyhřívají se na sluníčku. Občas topí lidi. Vile se podobá i originální postava albánského folkloru, **ora** (*ora e shtëpisë, ora e njëriut*), na rozdíl od ní se ale jedná o čistě kladnou postavu. Mohli bychom ji přirovnat k sudičce, neboť se stará o to, aby byly naplněny předurčené osudy lidí. Ora je neviditelná, zjeví se však svému svěřenci, když ji zavolá. Muž ji může zavolat pouhým svým hlasem, žena musí zazvonit zvonečkem, aby se ora zjevila. Objeví se v podobě krásné dívky, méně často jako had. Každý člověk má svou vlastní oru, další ora pak bdí i nad celým kmenem nebo hlídá obydlí. Ory převzaly svůj název od řeckých *hór*, bohyní ročních dob a pořádku v přírodě a společnosti. **Krása země**, další typicky albánská postava, je bytost božského původu s kouzelnými schopnostmi. Oplývá krásou a moudrostí. Její síla většinou tkví v jejím prstenu či v sukni, kterou nosí.³⁴ Drak, **dragoi**, je popisován v albánském folkloru jako nadpřirozená bytost s obrovskou silou, která však nemusí mít podobu plaza, nýbrž častěji dokonce vystupuje jako člověk. V tomto případě se narodil s neviditelnými křídly v podpaží. V příbězích vystupuje vždy jako kladná postava, která brání ostatní před nebezpečím. Symbolizuje hrdinství. Jeho věčným úhlavním nepřítelem je saň **kuçedra**. Při jejich soubojích hřmí hromy a létají blesky. Nejčastěji se kuçedra vyobrazuje jako obrovská saň s různým počtem hlav, ve kterých se kmitá několik jazyků, a z nichž srší oheň. Může nabývat i podoby ženy či nějakého křížence. S oblibou obsazuje zdroje pitné vody, za jejichž uvolnění si žádá lidské oběti nebo posílá na zemi hromobití, aby ji zpusťovala. Mnohdy také ve svém obydlí vězní Krásu země.

Monstrum **bajloz**, kterého se od pradávna všichni Albánci nesmírně bojí, vychází na pevninu z mořských hlubin a působí zlo. Džinové, **xhindet**, vnikli do albánského folkloru z islámské kultury. Tito zlí duchové se zjevují v noci, nejčastěji na zahradě v místech, kde kapou krůpěje vody. V noci by proto nikdo neměl manipulovat s vodou, aby džina

³³ Tamtéž. s. 111-121.

³⁴ ZHEJI, Gjergj: Hyrje në folklor. Tiranë: Phoenix, 1995. 97 s. IIF-019754. s. 79.

nepřilákal.³⁵ Jiní duchové, **shpirtrat/hyje**, vycházejí z těla po smrti člověka. Po opuštění těla chodívá duch na místa, která znal během života a doma se těší z vůně jídla. Nadlidskou silou a velkým vzrůstem proslulí **divat**, z tureckého *dev*, nebo **gjigantët**, dle řeckých *gigantů*, jsou lidé obřích rozměrů, původně kováři a bojovníci, kteří se nemohou nabažit lidského masa, které si připravují v kotlících³⁶. Dábel, **djalli**, představuje zlé stvoření s podobou člověka, které navádí lidi ke konání zla. Upír se v albánském folkloru nazývá **lugati**. Upíři se stávají z lidí, kteří byli během svého života velmi zlí a nečestní a do hrobu si přinesli mnoho neodpuštěných hříchů. Kvůli všem špatnostem, které kdy vykonali, země není schopna udržet v sobě jejich zlou duši, která z ní takto vystupuje a pokračuje v páchání zločinů tak, jak tomu bylo již za života zemřelého. Straší lidi svými kouzly a škodí dobytku. Věřilo se, že proměnu v upíra může způsobit i kočka, která překročí rakev mrtvého předtím než je pohřbena do země. Upíři vstávali ze svých hrobů čtyřicet dní po smrti. Za chůze se jeví jako žlutý plamen. Upíra se zbavovalo spálením jeho ostatků. Jelikož *lugati* chodil spát se svou ženou, mohlo se stát, že zplodil potomka. Tomuto pak říkali **vampiri**. Pouze on měl moc zabít *lugatiho* mimo prostředí jeho hrobu.³⁷

2.2 Čarodějnice v albánském prostředí

K postavám albánských příběhů, pohádek, mýtů a bájí patří i čarodějnice zvaná *shtriga* (*shtrigë>shtriga; shtriga>shtrigat*). Tato bytost nepředstavuje pro nikoho nic neobvyklého. Už od dětství slýcháváme příběhy, ve kterých čarodějnice hraje ústřední zápornou postavu. Rodiče často čarodějnici využívají ke strašení svých dětí. Známe i lidové babky kořenářky, jakožto neškodné kouzelnice z venkova. Čarodějnice je postavou důvěrně známou na celém světě. V některých jeho částech zakotvila v nevinných příbězích pro děti či v úsměvné podobě v současné popkultuře, na jiných místech však stále vzbuzuje respekt a strach. Lidé zde v čarodějnice dodnes věří a praktikují všemožné rituály, aby se před nimi ochránili. Jiní se oproti tomu k čarodějnicím hrdě hlásí a potají se snaží praktikovat magii v touze dosáhnout toho, co si přejí.

V albánském prostředí je víra v čarodějnice hluboce zakořeněna. Obecně se věří, že zlé stvoření v podobě čarodějnice představuje dědictví dávné ilyrské historie. Ačkoli v dnešní

³⁵ GJONI, Irena: Marrëdhënie të miteve dhe kulteve të bregdetit të jonit me areale të tjera mitike, teza doktorale. Tiranë: Universiteti i Tiranës, 2012. 265 s. s. 200-202.

³⁶ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9. s. 132.

³⁷ Tamtéž. s. 133.

moderní době se od této víry pomalu opouští, např. v Tiraně se vám vysmějí a tvrdí, že v Albánii nikdy žádné čarodějnice nebyly, zeptáte-li se na zkušenosti s nimi, v rurálnějších částech Albánie a po celém Kosovu, nadšeně líčí, jak jejich sousedku především urkla čarodějnice a okamžitě přidávají pár tipů, jak se před nimi chránit.

Ústřední žánr albánské lidové slovesnosti pro čarodějnice představují pohádky. Setkáváme se s nimi především v těch kouzelných. V nich vystupují i pod dalšími různými jmény, např. *shtrigulkë*, *ojguzë*, *xhauze* nebo *haxhuze*, *exhine*, *stregë*,³⁸ *magjistare*, *mgjicë* nebo *mgjitare*.³⁹ V pohádkách vystupuje čarodějnice primárně jako škůdce. Zdá se však, že pro kladné postavy nepředstavuje zásadní nebezpečí, pouze nutnou překážku, jež je třeba překonat na cestě za plněním dalších úkolů a dosažením vytouženého cíle.

Pro změnu v lidových pověrách hrály čarodějnice vždy jednu z hlavních rolí. V minulosti tyto zlotřilé ženy prezentovaly jeden z hlavních pilířů každodenního společenského i duchovního života. Lidé vždy jednali tak, aby od sebe tato zlá stvoření co nejučinněji odehnali a neměli s nimi vůbec co dočinění. Čarodějnicím byla přisuzována všechna neštěstí, pohromy, nepřejícnost osudu, každé onemocnění, každá smrt. Zkrátka vše negativní, co si prostý člověk potřeboval nějakým způsobem odůvodnit, jen bohužel nevěděl jakým. Proto za vše mohl čarodějný zlý pohled, kouzelná zaříkadla a záliba čarodějnic v urknutí nevinného člověka.

2.3 Čarodějnice v pověrách

Postava albánské čarodějnice odkazuje na dávné mýty, báje a pověry, ve kterých byla přítomna patrně již v dobách Ilyrů, kteří měli s touto postavou četné zkušenosti. V modifikaci těchto příběhů se zachovala až do dnešních dnů, i když víra v pravdivost těchto lidových povídaček a v existenci skutečných čarodějnic během staletí pomalu vyprchávala. Pověry sloužily především k předávání si vědomostí o čarodějnicích, k varování před nimi a obsahovaly i řadu cenných rad o tom, jak se chovat a jednat a jaké zvyky a návyky si vybudovat, aby trápení s čarodějnicemi bylo co nejméně.

Své albánské pojmenování získala čarodějnice z latiny (*striga*). Mimo čarodějnice lze odvodit z latiny i název jiných postav albánských mýtů, mezi jinými například kučedřě nebo

³⁸ XHAGOLLI, Agron: Figura e shtrigës në folklorin shqiptar v Kultura Popullore 1-2: Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë, 2002. 20 s. Dostupné online z: <http://www.ceeol.com/search/article-detail?id=142449>

³⁹ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Shkenca, 2004. 451 s. ISBN 99927-938-9-9. s. 193.

dragoi.⁴⁰ Název striga se údajně derivoval ze slova *strix*, které označovalo démona, jenž se zjevoval pouze v noci, a to v podobě motýla, přičemž útočil na děti.⁴¹ V překladu bývá někdy označován jako sova, sýček, popisován jako noční pták s velkou hlavou, nehybnýma očima, dravým zobákem a pařáty nebo jako lidská bytost proměněná ve škodlivé noční zvíře.⁴²

Ještě na počátku 20. století byla mezi Albánci víra v čarodějnice velmi rozšířena. Dosvědčuje to celá řada příhod zaznamenaných v cestopisech pojednávajících o putování po Albánii převážně z per zahraničních dobrodruhů. Nejznámější z těchto cestovatelů, Edith Durham, se ve svém cestopise *High Albania* (Vysoká Albánie, Londýn, 1909) rozepisuje o čarodějnicích, se kterými se setkala u kmenů v severní Albánii. Zdůrazňuje, že víra v čarodějnice byla rozeseta mezi všemi těmito kmeny.

2.3.1 Různé podoby čarodějnice

Vše na světě mívá svůj protiklad. Má ho i albánská čarodějnice. Je jím **nëna e vatres**, matka krbu, postava z pověr, vnímána jako ochránkyně rodinného štěstí a symbol prosperity. Ve skutečnosti není s čarodějnici nijak spřízněna, přesto s ní bývá často spojována, i jedno z jejích pojmenování zní *shtriga i vatres*. V průběhu času jí navíc byly přisvojeny některé záporné vlastnosti. Například v okolí Beratu panuje o něně e vatres více než špatné mínění. Lidé věří, že žije na posvátné hoře Tomorr a do vesnic chodí jen, aby jedla děti.⁴³

Líčena je jako malá stařena s dlouhými bílými vlasy a se zčervenálými vykulenými očima. V noci se zjevuje u krbu a dělá domácí práce. Nabádá k tomu i hospodyňku. Nepořádek ji rozčiluje tak, že ji mění ve zlou čarodějnici. V blízkosti krbu si v noci češe své vlasy, a když k ní přijde nějaké dítě, vydlobne mu svým kartáčem oči.⁴⁴ Stávalo se, že nusja⁴⁵ si ráno pletla něnu e vatres se svou tchýní. Něna jedla to, co normální lidé. Aby do domu přinesla štěstí, pekli se jí koláče.

S čarodějnici je spojována i bytost zvaná **Syqeneza** (Psí oči). Jedná se o čarodějnici se čtyřma očima, dvěma lidskými a dvěma psími po straně hlavy, tyto dvě obvykle zakrývala šátkem. Láká k sobě mladé ženy, které pak opeče a sní. Jiný tvor, který se dle pověr

⁴⁰ ÇABEJ, Eqrem: Disa figura të besimevet popullore shqiptare. Prishtinë: Gjurmime Albanologjike : folklor dhe etnologji, Nr.2, 1972. 17 s.

⁴¹ PÓCS, Éva. Between the living and the dead: a perspective on witches and seers in the early modern age. Budapest: CEU Press, 1999. 186 s. ISBN 963-9116-18-1. s. 69.

⁴² DI NOLA, Alfonso M.: Ďábel a podoby zla v historii lidstva. Praha: Volvox Globator, 1998. 403 s. ISBN 80-7207-114-9. s. 101-111.

⁴³ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9. s. 177.

⁴⁴ QAZIMI, Azem: Fjalor i mitologjisë dhe demonologjisë shqiptare: të kremte, rite e simbole. Tiranë: Plejad, 2008. 196 s.

⁴⁵ Nevěsta, zde hierarchicky nejmladší manželka v domácnosti zastávající všechny domácí práce.

proměňuje i v čarodějnici je **Bushtra**. Jedná se o fenu žijící v bažinách se schopností chrlit oheň a síru. Svým jednáním škodí ostatním a umí přivolat déšť.⁴⁶

Albánská čarodějnice má i svůj méně běžný mužský protějšek. Čaroděj **shtrig/shtrigan**. Bývá popisován jako chromý, hodně chlupatý, koktavý a prašivý muž s velkou hlavou, křivými ústy, velkýma očima a širokým obočím. Nevládne takovou mocí jako čarodějnice a transformace i létání jsou pro něj velmi obtížné. Dalším mužem v okolí čarodějnice je **ganec/teneci** občas ztotožňován se shtriganem. Jedná se o zlého muže, čarodějčina pomocníka, který s ní udržuje i intimní styky.⁴⁷

2.3.2 Vystupování čarodějnice

Zásadní schopnost v životě vesničanů bylo umění rozeznat čarodějnici, i když tento úkol nebyl vždy jednoduchý. Čarodějnice bývá v albánském prostředí popisována podobně jako téměř všude jinde na světě. Jedná se o stařenu, mnohdy velice škaredou, s dlouhými šedivými vlasy a občas dokonce i s vousy. Její temná duše a ledové srdce jí dodávaly kouzelnou moc, a tak se mohla stát čarodějnici a začít škodit svým sousedům i cizím lidem. Známý jsou také případy, kdy čarodějnici byla mladá krásná dívka. Stávalo se tak většinou v případech, kdy mladá matka přišla o své dítě a ze žalu jí posedlo šílenství, které ji změnilo v čarodějnici. Mstila se pak svému osudu na dětech všech ostatních, kterým ze žárlivosti ubližovala. V noci pila jejich krev a požírala jejich srdce. Čarodějnicemi se dále stávaly ženy, které odvoděly, ty si svůj smutek vybíjely na srdcích mladých mužů, nebo ženy bez mužského potomka a ženy, které jednoduše neměly v životě příliš štěstí. Za čarodějnici bylo např. možné bezpečně označit ženu, které začaly šedivět vlasy již ve dvaceti letech. Tradovalo se, že pokud měla čarodějnice nějaké děti, beztak je snědla, a když ne, tak jí je snědla nějaká jiná čarodějnice, jak bylo předem domluveno na sabatu.⁴⁸ V severní Albánii byly čarodějnice upíří ženy, které pijí krev dětí a očarovávají dospělé tak, že pomalu vysychají a umírají.⁴⁹

Na rozdíl od dalších postav albánských mýtů, byla čarodějnice obyčejným člověkem, nejednalo se o žádné monstrum z jiného světa ani oživlého mrtvého. Šlo o běžnou ženu z vesnice, u které se časem začaly projevovat jisté podivnosti. Předtím než se ale čarodějnici stala, byla standartním článkem společnosti. Lidé ji znali, bavili se s ní a snad ani nepomysleli, že by se někdy čarodějnici mohla stát. Když tato změna nastala, pokoušela se ji

⁴⁶ ELSIE, Robert: Leksikoni i kulturës popullore shqiptare: besime, mitologji, fe, rite, doke, festa dhe veçori kulturore. Tiranë: Skanderbeg books, 2005. 282 s. ISBN 99943-683-4-6. s. 49.

⁴⁷ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 148-162.

⁴⁸ TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Shkenca, 2004. 451 s. ISBN 99927-938-9-9. s. 193-194.

⁴⁹ DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 88.

žena skrývat, žila dál ve vesnici a snažila se dál jednat přirozeně. Roky mohla čarodějnice žít společně s ostatními a bez povšimnutí vykonávat svou zlovůli. Po určitých podivných událostech, které se však znenadání děly, lidé začali pojmát podezření. Čarodějnice se mohly prozradit tím, že se nezúčastňovaly jejich kolektivního pomlouvání. Kdokoliv jiný se o nich vyjadřoval špatně a každého podezřival, zato čarodějnice by kletbu „*ato hangshin gërhanë e gërshanë*“ (ať jedí pcháč a nůžky) z úst nikdy nevypustila. V některých případech se žena po rostoucím podezření přestěhovala do povzdálí vesnice. Žila v chatrči v hlubokém lese nebo v opuštěných staveních, nepohrdla ani starým mlýnem. Svá obydlí měla začarována magickými formulami, takže když se k nim někdo přiblížil, zahnali ho zlí duchové.⁵⁰

2.3.3 Čarodějné aktivity

Čarodějnicím se dávají za vinu rozličné události, v podstatě lze říci, že cokoliv špatného, jež se na světě přihodí, způsobila čarodějnice. Naráz dokáže škodit člověku, rodině i celé vesnici. Takto se může zdát, že je čarodějnice všemocná, všemocný je však jen ďábel, se kterým je spolčena a kterému slouží a jemuž postoupila svou duši výměnou za čarovné schopnosti, které jí pomáhají všechno to zlo způsobovat.⁵¹

Čarodějnice mohou ubližovat pouhým pohledem, vlastní totiž zlý pohled (*syri i keq*), který způsobuje uřknutí a na uhranutého člověka posílá nemoc či jiný neduh. S obrovskou zálibou jedí čarodějnice lidské maso a pijí lidskou krev, ze všeho nejraději si smaží na pánvi srdce mladých mužů. Z dětí jedí nejčastěji slezinu, ledviny a játra.⁵² Svě oběti loví výhradně v noci. Čekají na okamžik, kdy ve spánku duše skrze ústa opustí tělo, sebemenší škvírkou se dostanou dovnitř domu a zmocní se své oběti.

Nejvýznamnější schopností čarodějnic je umění se proměňovat. Tato schopnost jim nesmírně pomáhá v jejich zlých aktivitách a škození. Mohou se proměňovat ve zvířata, například v kočky, i v různé předměty, mnohem častěji se mění v maličká stvoření, hmyz, mouchy nebo motýly. Právě v této podobě dokáží podobně jako slovanská můra projít každou skulinkou v konstrukci domu a proniknout do pokoje spící oběti. Do této podoby se čarodějnice dostává ve spánku. Když večer ulehne a usne, její duše skrze ústa opouští tělo a vydává se v podobě živého tvora na škodnou. Některé čarodějnice uměly tuto schopnost využívat samovolně, jiné se k jejímu použití potřebovaly před ulehnutím natřít kouzelnou masťou, kterou měly bezpečně uloženou v hliněné nádobě schované pod prahem dveří nebo

⁵⁰ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 148-162.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Shkenca, 2004. 451 s. ISBN 99927-938-9-9. s. 193-194.

v blízkosti krbu. Jednalo se o směs vytvořenou z černých nití, chlupů, zbytků nemanželského dítěte, uhlí a spálených vlasů.⁵³ Jako přísady do lektvarů a různých mastí čarodějnicím dobře posloužily i různé kouzelné byliny a exkrementy myši, koček, psů nebo lidí.⁵⁴

Škodit mohla čarodějnice i jinak než jen nočními návštěvami. Mohla působit bolest i na dálku. Proklínala lidi, aby je trápila bolest kloubů a zad, aby jim znemožnila pohyb a práci, a tím jim ztížila život.⁵⁵ Dále byla původkyní i běžných nemocí a znemožňovala páru početí dítěte. Otravovala matčino mléko, aby bylo dítě nemocné. V oblasti Makedonie se čarodějnice v noci svlékaly do naha, pak stály na cestách a čekaly na svou oběť.⁵⁶ Čarodějnice, kterým bylo více než sto let, dokázaly zabít i pouhým svým dechem.⁵⁷

Že si s čarodějnicemi není radno zahrávat, popisuje příběh z kosovské vesnice Zym nedaleko města Prizren. V této vesnici začalo docházet k mnoha nevysvětlitelným úmrtím. Na jedné mši se na toto téma kněz horlivě rozpovídal a osočoval čarodějnice ze všech těchto událostí. Jelikož se čarodějnice snaží zakrývat svou pravou identitu, standardně navštěvují bohoslužby v kostele. Tak se stalo, že mezi věřícími během oné bohoslužby seděla i jedna čarodějnice. Knězův výklad ji velmi rozhořčil, a tak neotálela a před zraky všech ho usmrtila. Mrtvého kněze pak pověsila na dub dodnes stojící v zahradě.⁵⁸

Moc čarodějnic se nezaměřuje pouze na lidi, škodí i jejich hospodářským zvířatům. Nejedno zvíře pošlo poté, co ho zaklela čarodějnice. Slepice přestaly snášet vejce, krávy měly zkažené mléko. Neurodilo se téměř žádné obilí. Příčinou toho všeho bylo, že čarodějnice cizí úrodu přenesla z polí jiných na svá, stejně tak vzala mléko z vemen cizího dobytka do vemen svého dobytka.

Pomocí různých domácích nástrojů dokáže čarodějnice létat. Létá na koštěti, na tkalcovském stavu, vřetenu, ale například také na ptákoví nebo kozlovi.⁵⁹ Většinou takto cestuje na čarodějné slety. Na sletech se čarodějnice dohadují komu škodit, které dítě sníst a mohou si i domluvit nějaké společné aktivity. Čarodějnice se scházely pod ořechy, jasany nebo hlohy, aby se čarodějnice nerozhněvaly, nesměly se tyto stromy kácet.

Osobní setkání s čarodějnicí líčí i E. Durham. Popisuje, jak při svých cestách po severoalbánských horách bydlela u svých známých. Jednu noc ji začaly trápit myši, které

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 90.

⁵⁶ TITRA, Mark: Panteoni e simbolika: doke e kode në etnokulturën shqiptare. Tiranë: Akademia e Shkencave, 2007. 375 s. ISBN 978-99956-10-04-3. s. 212.

⁵⁷ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 148-162.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

přicházely do její světnice. Od hostitele si vyžádala pastičku na myši, ale ten ji nikdy nepřinesl. Údajně z toho důvodu, že myši posílala do světnice sousedka, čarodějnice. Měl obavy, že kdyby se jich zbavil, čarodějnice na ně pošle něco horšího.⁶⁰

2.3.4 Obrana před čarodějnicemi

Existuje celá řada obyčejů, které Albánci praktikují za účelem odehnání zlých duchů a především čarodějnic. Tyto zvyky a tradice si předávají v rámci generací. Praktikují se dennodenně nebo alespoň v případech, kdy si myslí, že je útok čarodějnice více pravděpodobný.

Chránit před čarodějnicemi se v první řadě dalo různými talismany a kouzelnými předměty, které čarodějnice zaháněly, a proto bylo nutné se jimi obklopovat. Nebýt těchto ochranných předmětů, život Albánců by byl velmi náročný. Obstarání takového talismanu představovalo občas velmi nelehký úkol. Ženu, o které jsme si mysleli, že je čarodějnice, bylo třeba v noci nepozorovaně sledovat. Pokud čarodějnice někomu sají krev, chodí ji pak vždy vyzvracet. V rámci výroby talismanu, se tato vyvržená krev musela seškrábat ze země stříbrnou mincí. Když se mince poté zabalila a nosila neustále u sebe, bylo zaručené, že žádná čarodějnice ani žádný jiný zlý tvor se nemůže jejího nositele nikdy zmocnit.⁶¹ V Gjakově sloužila jako ochrana proti čarodějnicím a dalšímu zlu hadí hlava. Ta se mrtvému hadovi odřízla medjidií,⁶² vysušila se a spolu se stříbrnou mincí s vyobrazením svatého Jiřího zabalila do látky. Po požehnání tomuto amuletu knězem, už jeho nositeli nehrozilo nikdy žádné nebezpečí.⁶³ Dalšími talismany přírodního charakteru byly vlčí zuby, ptačí pařáty nebo kořínky různých rostlin. Dobře sloužily i zemědělské nástroje. Pluh ležící přes noc v zahradě spolehlivě odehnal čarodějnice. V prosinci, kdy byly síly zla obzvláště aktivní, se ke krbu, téměř do ohně, pokládala radlice, aby zlo nemohlo vstoupit. O štědrém večeru (*Natë e Buzimit*) se k radlici ke krbu dávala navíc krev obětovaného zvířete. Jako ochrana před čarodějnicemi slouží i v noci rozsvícené světlo nebo zapálený oheň. V Thethi zavěšovaly ženy k rámu dveří černou nit se třemi uzly, zavěšenými nůžkami, kartáčem a nějakými bobulemi.⁶⁴

⁶⁰ DURHAM, Edith: Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans. v Man č. 23. Wiley, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1923. s. 189-193. Dostupné online z <http://doi.org/10.2307/2788569>

⁶¹ DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 89.

⁶² Velká stříbrná mince užívaná v Turecku, pojmenována dle sultána Abdula Mejida, který ji v roce 1844 zavedl.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 348-362.

V oblasti Himary nechávaly matky svým dětem vyrobit ze stříbrných mincí náušnice, aby tak předešly jejich brzkému úmrtí, které by jim mohla způsobit čarodějnice. Od kováře si může matka přinést i jeden větší kroužek, kolem něj pak s dítětem třikrát projde v domnění, že ho tím učiní silným a odolným vůči černé magii. Potom kruh umístí do šatní skříně. Věří, že s tímto kruhem bude moci už vždy léčit všechny nemoci, které dítě potkají.⁶⁵ K protekci dítěte sloužily i barevné značky na obličejích nebo kožený talisman popsany frázemi z Nového Zákona, nebo Koránu. Děti se navíc dávala jména, kterých se čarodějnice bály, takovými byla například jména *Uk*, *Ujkan*, *Luan*. Novoroďičky s dítětem čtyřicet dní neopouštějí svůj dům. Většina matek pro jistotu své dítě vůbec nikomu neukazuje. Před vchodem do domu stojí hranice, kterou ten, kdo chce vejít, musí zdolat. V případě, že rodina přece jen přijme hosta, nabídne nejdřív návštěvníkovi srpem ukrojený krajíc chleba nebo sýr. Čarodějnice by totiž tímto způsobem ukrojený chleba ani sýr nikdy nesnědla.⁶⁶ Jiný způsob odhalení čarodějnice během její návštěvy u dítěte představoval zvyk, který ukládal návštěvníkům dát pár svých slin na obličej či do úst dítěte. Čarodějnice toto vždy odmítla, jelikož se bála, že by ztratila svou moc.⁶⁷

Jako spolehlivý odpuzovač všech čarodějnic se téměř všude vžil česnek. Jeho zápach prý čarodějnice nemohou vystát. Proto bylo příhodné, nosit česnek vždy s sebou, uložený v kapse, položit ho do pokoje dítěte či se s ním rovnou pomazat a především ho ve velké míře konzumovat. Pomazávalo se i popelem z krby nebo semínky paprik.

V případech, kdy česnek ani jiné amulety nezabírají a čarodějnice již vesele navštěvovala cizí domácnost, dalo se nad ní vyzrát tak, že do pokoje dítěte, ke kterému čarodějnice v noci přichází klíčovou dírkou v podobě motýla a pije jeho krev, umístila hlava rodiny večer před jejím příchodem kožený váček. Ráno po domnělém incidentu tento sáček pořádně uzavřela. Když tentýž den ve vesnici umřela nějaká stará žena, jednalo se o čarodějnici, jejíž duše byla uvězněna v onom váčku.⁶⁸ Vakem se dá i zatarasit čarodějnici průchod do obydlí. Usmrtit čarodějnici s využitím toho, že její duše se ocitla mimo tělo, bylo možné i tak, že se jednoduše spící tělo čarodějnice obrátilo, tak, že hlava byla na místě nohou a naopak. Vracející se duše čarodějnice nemohla do rozbřesku naleznout cestu zpět do těla, a tak čarodějnice umřela.

⁶⁵ TITRA, Mark: Panteoni e simbolika: doke e kode në etnokulturën shqiptare. Tiranë: Akademia e Shkencave, 2007. 375 s. ISBN 978-99956-10-04-3. s. 181-183.

⁶⁶ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 348-362.

⁶⁷ LAJÇI, Bashkim: Syri i keq, në besimet shqiptare. Prishtinë: Instituti albanologjik, 2013. 298 s. ISBN 9789951596848. s. 129-134.

⁶⁸ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 348-362.

Rostoucí aktivita čarodějnic se dala očekávat v období okolo některých církevních svátků, především v období před Velikonoci. Lidé již věděli, že příchod čarodějnice mohou očekávat, proto si schovali kosti z posledního snědeného prasete před masopustem. Z nich pak vytvořili kříž, který o Velikonoční neděli zavěsili na dveře kostela. Pokud dorazila na nedělní mši i některá čarodějnice, nemohla kvůli tomu kříži kostel opustit. Vyděšená pobíhala okolo a snažila se práh přeskočit, v tento moment ji šlo nejnáze polapit. Takto chycená čarodějnice se neposílala hned na smrt, protože nemoci zapříčiněné čarodějnicí mohla vyléčit opět jen čarodějnice. Pouze sama čarodějnice měla moc vyléčit oběť, která nyní pomalu chřadla a uvadala kvůli tajnému saní její krve. Člověka ležícího na smrtelné posteli zpět k životu dokázala přivést tak, že mu plivla na ústa. Takto musela udělat předtím, než slunce zapadlo, jinak by byl nemocný navždy ztracen.⁶⁹ Stejným způsobem jako kříž z kostí by posloužil i kus vepřového masa položený před dveře kostela.

Velmi aktivní byly ale čarodějnice již čtyřicet dní před Velikonocemi. V předvečer půstu se očekával jejich příchod, proto rodiče hlídali celou noc své děti a pojmulili sebemenší podezření, že se v místnosti nacházela čarodějnice, začali nožem sekat do vzduchu nad dítětem. V kolébce se pak mohla objevit uříznutá ruka, podle které se další den odhalila čarodějnice. Tentýž večer si pán domu sedal ke krbu drže v rukou klubko černé niti. Prováděl rituál během, kterého pronášel, že niti váže čarodějnicí, aby nikomu z rodiny neublížila, aby nezničila úrodu a neuřkla dobytek. Přitom jmenoval všechny ženy, o kterých si myslel, že jsou čarodějnice. V závěru procesu vložil všechny nitě do krabičky, kterou pečlivě uzavřel a uschovař, aby ji čarodějnice nenašly.

Dalším obdobím, kdy bylo dobré provést obranný rituál proti všemu zlu, byly slavnosti léta (*Dita e verës*) konané 14. března. Členové domácnosti, především ženy a děti, si vzaly šedé šaty a vlněný hadr, jehlu a nit a začaly tiše šít. Po chvíli se někdo zeptal: „*Çfarë po qep aty?*“ (Co to šiješ?). Jedna z žen odpověděla: „*Po qep gjarprin që të mos na pickojë bagëtitë a njerëzit.*“ (Šiji hada, aby neuštkl dobytek ani lidi). Takto se otázka a odpověď třikrát opakovala. Tento samý rituál se pak prováděl i pro jiné záporné jevy, pro čarodějnicí, zlý pohled, vlka, černou magii nebo lišku. Nakonec se hadr spálil. Když se objevil kouř a oheň, prohlásilo se: „*Si digjet rrecka nga zjarri ashtu u djegshin të ligat e familjet sonë!*“ (Tak jak se páli hadr, tak i my pálíme všechno zlo naší rodiny!).⁷⁰

⁶⁹ DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 87.

⁷⁰ TITRA, Mark: Panteoni e simbolika: doke e kode në etnokulturën shqiptare. Tiranë: Akademia e Shkencave, 2007. 375 s. ISBN 978-99956-10-04-3. s. 28.

Pokud čarodějnice někoho proklela tak, že mu působila dlouhodobou bolest, kterou žádný lék ani bylina nedokázaly vyléčit a zároveň čarodějnice nebyla nikde k nalezení, aby svá kouzla sama zrušila, chodili lidé z Kosova hledat pomoc k dervišovi⁷¹. Ten jako jeden z mála disponoval znalostí bílé magie, která dokázala odbourat černou magii vytvářenou čarodějnicí. Derviš nemocnému odřízl pár vlasů z hlavy a pár chlupů z obou podpaždí, zapálil je říkáje přitom jakousi magickou formulí. Jakmile vlasy dohořely, bolest pominula a již se nikdy nevrátila.⁷²

Známy jsou i případy pálení čarodějnic na hranici. Obvinění z čarodějnictví nepředstavovalo obrovskou potupu pouze pro obviněnou ženu, mnohem víc se tato záležitost dotýkala jejího muže a potažmo celého kmene. Jeden případ upálení čarodějnice se zachoval ve vzpomínkách *Souvenirs de la Haute-Albanie* (Vzpomínky z vysoké Albánie, Paříž, 1901) francouzského konzula ve Skadaru, barona Alexandra Degrande, z konce 19. století. V onom případě byla mladá žena obviněna ze zmizení jednoho horala. Řada svědků dosvědčila, že je viděla jít společně k řece a poté do lesa. Pomluva se rychle rozšířila a lidé se začali bát, protože měli pocit, že mezi nimi žije čarodějnice s tváří anděla. Nikdo si ale dívce netroufl cokoliv udělat. Tvrdilo se, že dívka se schází s vdovou po horalovi, toulají se po nocích a praktikují černou magii. Od té doby se začaly kumulovat podivné události. Hned první den v roce zemřelo dítě, řeka byla nepřírozně mohutná a zbořila most, sýpky s obilím se topily ve vodě a v kraji se v krátké době staly hned dvě krevní msty. To vše se do jisté míry dalo stále považovat za zcela běžné záležitosti. To, co všechny udivilo, bylo až zatmění slunce „*Hataja e Madhe*“, které jednoho dne znenadání nastalo. Uprostřed dne najednou zavládla tma. Obloha ztemněla a rozrušení ptáci začali pobíhat a křičet, někteří z nich padali ze stromů, ovce začaly bečet a koně ržát a zvedat se na zadní, vyděšené lidé se hnali do kull⁷³ a velký chlad pohltit všechno. Po pěti minutách opět vyšlo slunce. Nikdo již nepochyboval o tom, že za všechny předchozí události, stejně tak jako za tuto, mohla ona čarodějnice, avšak stále nikdo nic neudělal. Dalšího dne se sešel kuvend⁷⁴. Muži čarodějnice na něm nebyla nabídnuta dýmka ani káva. To pro něj znamenalo největší potupu a urážku na cti. Proto jakmile přišel domů, osočil se na svou ženu, že je čarodějnice, a sám ji spálil na dvoře svého domu.⁷⁵ Čarodějnice bylo možné pálit i mezi dvěma rošty nebo se topily v řece.

⁷¹ Stoupenec súfijského muslimského mystického řádu Taríka.

⁷² DURHAM, Edith: *High Albania*. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5. s. 88.

⁷³ Vysoká kamenná věž s malými okny.

⁷⁴ Shromáždění všech dospělých mužů kmene.

⁷⁵ KRASNIQI, Mark: *Aspekte mitologjike: besime e bestytini*. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 348-362.

2.4 Čarodějnice jako pohádková postava

Trochu jinak vystupuje čarodějnice v pohádkách. Naleznout ji můžeme převážně v kouzelných. Mimo nich vystupuje postava čarodějnice i v jiných útvarech lidové slovesnosti, v legendárních písních, v různých typech lyrické poezie, v anekdotách. V nich představuje většinou vedlejší postavu, která jen dotváří děj, ale nijak zásadně do něj nezasahuje. Její úloha primárně spočívá ve věznění, většinou krásné dívky. Další role čarodějnice obnáší úlohu stařenky na rozcestí. Hrdinovi v odlehlých končinách líčí, kam která cesta vede, přitom dělá vše proto, aby ho odradila od cesty, která vede k jeho cíli. Ten ji nikdy neuposlechne, proto musí čarodějnice zasahovat jinak. K dispozici k tomu má třeba živou a mrtvou vodu, přičemž tu živou vlastní jen z toho důvodu, aby se vzkříšením mrtvého vymanila z trestu, bude-li to někdy nutné.⁷⁶ Dále vlastní ještě vodu bílou a červenou. Ta první živé v kámen proměňuje a ta druhá je opět vrací zpět k životu.⁷⁷

Čarodějnice mnohdy nejedná z vlastní vůle, častokrát bývá ve službách krále, který jí rozkazuje, aby se hrdiny zbavila. Mimo krále uzavírá často dohody i s jinými zápornými postavami, velmi často přebírá roli posluhovačky nebo představuje nebezpečí v jednom z úkolů zadaném škůdcem, čímž se výrazně liší od své úlohy v pověrách, kde ona působí jako to největší finální zlo.

I přes svou poněkud druhořadou roli, čarodějnice jednoznačně představuje pro hrdinu nebezpečí. Díky ní se může hlavní postava projevit jako pravý, neohrožený hrdina a ukázat všechny své schopnosti a dovednosti. Většinou k ní přistupuje bez jakéhokoliv respektu či úcty, nebojácně a rozhodně. Teprve až po odstranění čarodějnice nebrání hrdinovi nic v cestě k dosažení jeho cíle.

Na konci příběhu rozhodují o osudu čarodějnice, která vždy urputně prosí na kolenou o svůj život, hlavní postavy. Většinou ji zabijí, občas jí však dokáží odpustit. Obzvláště tehdy, když ji měl ve své moci tenecí. Ačkoli i v lidových pohádkách se prezentuje tenecí jako její pomocník, který čarodějnici pomáhá, primárně s překročením vody, což ona sama nedokáže. Přes jakoukoliv vodu se dostane jen tehdy, když sedí na teneciho zádech. Často se stává, že ji tenecí zradí a lstí jí přiměje vykonávat jeho rozkazy. Ten, pokud je zrádný, přiměje čarodějnici, aby se svlékla pouze do košile, nohy jí ponoří do vody a ptá se, jestli chce dále jíst lidská srdce. Čarodějnice odpoví, že nechce, že chce jíst už jen sýr a chleba. Tenecí jí

⁷⁶ XHAGOLLI, Agron: Figura e shtrigës në folklorin shqiptar v Kultura Popullore 1-2: Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë, 2002. 20 s. Dostupné online z: <http://www.ceeol.com/search/article-detail?id=142449>

⁷⁷ Tamtéž.

naplní ústa chlebem se sýrem. Tento rituál provede třikrát za sebou. Nakonec už čarodějnice nemůže dál konat zlo a mění se v normálního člověka.⁷⁸

Označení *shtrigë* nemusí v lidových příbězích náležet pouze člověku, občas jím bývají označovány i zvířecí postavy, například medvěd, nebo mýtické postavy jako kučedra.⁷⁹ V pohádkách představuje čarodějnice uměleckou postavou, skrze ni jsou vyjádřeny všechny opravdové nástrahy přichystané na člověka ve skutečném světě. V pohádce většinou vystupuje pouze jedna čarodějnice, někdy jich ale může být v jednom příběhu i více, nejčastěji sedm.

2.5 Ohlasy čarodějnice

Čarodějnice je postavou, která z lidových pověr a mýtů vstoupila i do každodenního života moderních Albánců. V dnešní době se toto slovo hojně používá v běžné mluvě jako lehčí nadávka pro něžnější pohlaví ve významu stará žena, megera, fúrie, semetrika. Slyšet mluvit muže o své ženě jako o čarodějnici není nijak neobvyklé, taktéž třeba děti ve škole svou neoblíbenou učitelku označují tímto pojmem nebo se takto častují rozhádané kamarádky. Někdy naopak oslovení *shtrigë* značí náklonost a blízkost osob. Samozřejmě se tento pojem užívá i k označení ošklivé nebo neupravené ženy. U Albánců dodnes oblíbené kletby, užívané jako nadávky, na čarodějnici také pamatují. Pokud někoho rozzlobíte, je velmi pravděpodobné, že si od něj vyslechnete výroky typu „*E ngrënçin shtrigat!*“ (Ať tě odnesou čarodějnice!) nebo „*T'hangshin shtrigat!*“ (Ať tě sežerou čarodějnice!). Mimo klení se s čarodějnici počítá i v přacích formulích „*Mos t'ju haje ndonje shtrige!*“ (Ať vás nesní nějaká čarodějnice!). Toto přání se užívá především v předvečer postní doby, zvané *Nata e Lidhurave* (Svázaná noc), kdy se věří v extrémní čarodějnou aktivitu. Nemocným a nemohoucím se v Albánii přezdívá „*bimë shtrigash*“ (výrostek čarodějnice). V případě nemoci nebo jednoduše jen neustálé smůle v životě se užívá také litující fráze „*e kanë ngrënë shtrigat*“ (snědly tě čarodějnice). V publicistice a politice je pro změnu velmi běžný termín „*gjueti shtrigash*“ (hon na čarodějnice), označující hledání viníka nebo zbavování se opozice.

S čarodějnici se v menší míře setkáváme i v umění. Největší význam má bez pochyby její přítomnost ve fenomenálním národním eposu *Lahuta e Malcis* (Horská loutna, Skadar, 1937). Mimo čarodějnice se v tomto díle vyskytuje i řada jiných postav typických pro albánskou mytologii, jako jsou zany, ory, kučedry, dragoiové nebo lugatové. V tomto díle

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

jsou dokonce některé čarodějnice pojmenované, jmenují se Suta a Pasuta. Tyto dvě se vydávají na mezinárodní slet čarodějnic v černohorském Kotoru. Autor o čarodějnicích píše lehce s ironií a posměchem. Žijí v jeskyních, daleko od lidských obydlí a létají na obrovských mořských želvách. Sice nehrají žádnou významnou roli a děj nijak podstatně neovlivňují, rozhodně však představují zajímavé vedlejší postavy. Každý horský kraj má svou vlastní čarodějnici. I zde je pro ně charakteristické jezení dětí a škození lidem. Čarodějnici nalezneme i v díle jedné z klíčových postav albánského národního obrození, Naima Frashëriho. V lyrické sbírce *Lulet e Verës* (Letní kvítí, Bukurešť, 1890) nacházíme hned čtyři skladby zmiňující čarodějnici, konkrétně *Zonj'e fatit* (Osudová žena), *Korça, Tradhëtorët* (Zrádci) a *Bukurija* (Krása). Dostatek prostoru ponechali čarodějnicím i někteří autoři uměleckých pohádek, čtyři rozsáhlé příběhy o čarodějnicích napsal Virgjil Muçi v knize *Shtrigat: rrëfenjë* (Čarodějnice: vyprávění, Tirana, 2006) nebo Skënder Karakaçi v *Shtriga: rrëfenja* (Lezha, 2014) a Odhise K. Grillo v *Shtriga që prodhonte gomarë* (Čarodějnice, která vyráběla osly, Tirana, 1999).

3. Komparace postavy v albánském prostředí se sousedními oblastmi

Jak již bylo řečeno výše, postava čarodějnice představuje fenomén přítomný ve všech kulturách a ve všech prostředích. Jinak tomu není ani v případě Balkánského poloostrova a jeho států. I zde čarodějnice tvoří součást lidového folkloru a různých pověr. Lze předpokládat, že v rámci takto úzkého teritoria, bude komplexní představa o čarodějnici a úloha, kterou ve společnosti sehrává, do určité míry velmi podobná, avšak vzhledem k výrazné heterogenitě areálu v několika významných aspektech, je možné očekávat dílčí odlišnosti a určitá specifika, kterými čarodějnice u jednotlivých národů disponuje.

3.1 Srbsko a Černá Hora

Tak jako všude jinde, i v Srbsku je vžitá představa čarodějnice coby stařeny nelibého vzezření, s křivým nosem a vousy. Jednalo se o ženy, které již nemohou mít děti nebo své děti snědly. Na různých místech Srbska přičítali lidé ženě osud čarodějnice, již od okamžiku jejího narození, mohla za to zakrvácená placenta při porodu, či dokonce početí, jednalo-li se o den církevního svátku. Odjinud je známa pověra, že čarodějnicí se stane dívka, která ztratí nevinnosti ještě před svatbou. Mladá žena změněná v čarodějnici pak jako pomstu způsobí krupobití, které zničí pole ve vesnici, kde se jí toto neštěstí přihodilo. Jinde naopak, například ve Sremu, Banátu nebo v okolí Bělehradu, se dokonce věřilo, že čarodějnicí je každá žena se lstivým pohledem. V 19. století na tuto pověru bohužel doplatilo mnoho žen svým životem.⁸⁰ Naopak na území Černé Hory není znám žádný případ upálení ženy z důvodu nařknutí z čarodějnictví, namísto toho se takto proviněné ženy kamenovaly. Kvůli vzájemnému naříkání se z čarodějnictví se vedly četné vnitřní pře v rámci rodiny i mezi kmeny.⁸¹ V Černé Hoře také preventivně zabíjeli všechny mýry a mouchy, které švitořily okolo. Každá z nich mohla být čarodějnicí. Ty se také uměly plavit po moři v loďce vyrobené ze skořápky vejce sněženého na 1. března. Pro jistotu se drtily skořápky všech vajec. Na 1. března lidé také míchali popel v krbu pomocí kravích nebo kozích rohů, aby uchránili svůj příbytek před čarodějnicemi, které se právě 1. března slétávaly. Dalšího dne se v rámci protekčního

⁸⁰ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytni. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 302.

⁸¹ Tamtéž s. 302-306.

ceremoniálu ještě pálily odpadky.⁸² K odhalení čarodějnice stejně jako na většině míst Evropy sloužil pokus hození obviněné ženy do vody.

Čarodějnice disponuje schopností proměnit se v různá zvířata, např. v slepici nebo krůtu, nejčastěji jí je však přisuzována podoba černého motýla. V této podobě létá po obydlich a kouše lidi. Srbové věří, že v případě spatření takového motýla, je nutné ho chytit a opálit mu okraje křídel. Poté ho propustit se slovy: „*Prijd' zitra, dam ti sul*“. Nazítří se přede dveřmi objeví stařena s popáleninami a vyžaduje si sůl. Takto byla odhalena čarodějnice, jejíž duše byla metamorfozována do podoby onoho motýla.⁸³ S odhalenou čarodějnici se pak vypořádali jejím upálením, probodnutím, hozením do propasti či napíchnutím na rožeň a následným opečením. Kromě přeměny v jiné stvoření vlastní srbská čarodějnice i schopnost létání na koštěti nebo shození člověka z koně pouhým pohledem. Když udeří spícího prutem přes levý prs, otevře se mu hrudník a čarodějnice z něj jednoduše vytáhne srdce. Hrud' ihned zaroste a život smrtelníka pak zůstává v ruce čarodějnice. Pouze ona sama určí, kolik života v něm zbývá. S ostatními čarodějnicemi se scházela na větvích stromů, kam přilétala jako jiskřivé světélko. Nová čarodějnice se těchto setkání mohla účastnit až po splnění určitých úkolů, které jí zadaly starší čarodějnice.⁸⁴ Když se čarodějnice prořkla o své pravé totožnosti, stala se z ní kořenářka, která léčila lidské chmury.⁸⁵

3.2 Chorvatsko

V Chorvatsku, jakožto katolické zemi, se přistupovalo k čarodějnicím způsobem obvyklým v západní a střední Evropě. Byly považovány za příčinu všech špatných událostí, neštěstí a nezdaru a vůbec za zdroj všeho zla na zemi. Již na počátku 13. století⁸⁶ zde docházelo k prvním uzákoněným opatřením proti čarodějnicím.⁸⁷ V rámci území Balkánského poloostrova si Chorvatsko může přičíst prvenství v počtu upálených žen, coby čarodějnic.⁸⁸

⁸² DURHAM, Edith: Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans. v Man č. 23. Wiley, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1923. s. 189-193. Dostupné online z <http://doi.org/10.2307/2788569>

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ PETROVITCH, Woislav M.: Hero tales and legends of the serbians. London, George G. Harrap & Co. LTD., 1914. 394 s. s. 21.

⁸⁵ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović.: Srbské lidové pohádky. Praha: SNKLHU, 1959. 441 s.

⁸⁶ První opatření proti čarodějnicím byla provedena v Dalmácii skrze městská práva: 1214 v Korčule, 1240 v Dubrovniku, 1312 ve Splitu, 1322 v Trogiru, 1331 ve Hvaru, 1388 v Krku.

⁸⁷ MUCHEMBLED, Robert a kol.: Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost. Praha: Volvox Globator, 1997. 298 s. ISBN 80-7207-035-5. s. 21.

⁸⁸ KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytni. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 310-316.

K velkým procesům docházelo především v Záhřebu, nejrozsáhlejším byl případ ze Šibeniku roku 1443.⁸⁹

Chorvatské země byly v čarodějnickém světě známé např. velkým sabatem na hoře Klek, kam se slétávaly za bouřlivých nocí čarodějnice ze širokého okolí. Jejich řádění při tanci a křik se ozývaly po krajině během těchto neklidných nocí. Na slet se chorvatské čarodějnice vypravovaly na koštěti či třeba na tkalcovském stavu. Před sletem se mazaly kouzelnou mastí a říkaly kouzelné zařikadlo, které jim mělo zajistit bezpečnou cestu. Na sletu, jenž se konal v blízkosti stromů, především jilmů a ořechů, které v té době zářily, jako by byly zapálené, hodovaly a nad bohatě prostřenými stoly se domlouvaly, kdo bude jejich další obětí. Traduje se, že čarodějnice nemohou ublížit dítěti, jehož jméno neznají, proto je zvykem dávat narozenému dítěti jmen hned několik. Takovéto jednání je obecně známo v rámci aplikované magie jména. Stávalo se, že čarodějnice své děti tajně podvrhovaly namísto svých obětí. Poznalo se to tak, že dítě ač neustále přibývalo na váze, nerostlo. Chorvatské čarodějnice mývaly velmi často vlastní rodinu, manžela, který neměl o ničem tušení, i když mu jeho žena čarovala přímo doma před očima. Manželku čarodějnici šlo poznat například dle toho, že její děti měly již od narození prořezané zuby. S nejvyšší aktivitou se u chorvatských čarodějnic setkáváme o svatojánské noci (24. června). Tehdy létají na pšeničná pole a kazí úrodu. Když několik týdnů poté nastane veliký víchř, zkažená pšenice zůstane beze škody stát, zatímco ta dobrá se celá poláme. Takto čarodějnice kříží pšenici.⁹⁰ Zajímavé je, že v Chorvatsku jsou čarodějnice nebezpečné i po smrti, aby se zabránilo jejich posmrtnému pustošení, musí se jí svázat nohy v kolenou a okolo kotníků.⁹¹

3.3 Bulharsko a Makedonie

V Bulharsku a na území dnešní Makedonie se čarodějnicí stává žena, do které vstoupil duch démona, nebo dítě, které se narodí s výrazným mateřským znaménkem. Může se narodit i mrtvé a znovu ožít jako čarodějnice. Usuzují se jí schopnosti odcizit mléko z vemen cizích krav a úrodu z cizích polí do vemen vlastních krav a vlastních polí. Dokáže pohybovat s fázemi měsíce. Dopravním prostředkem je jí koště. Velmi ráda se spolčuje s ďáblem a páchá

⁸⁹ MUCHEMBLED, Robert a kol.: *Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. 298 s. ISBN 80-7207-035-5. s. 21.

⁹⁰ OTČENÁŠEK, Jaroslav: *Příběhy z Dalmácie*. Praha: Portál, 2003. 138 s. ISBN 80-7178-783-3.

⁹¹ KRASNIQI, Mark: *Aspekte mitologjike: besime e bestytini*. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679. s. 310-316.

černou magii.⁹² Čarodějnice může být ztotožňována s postavou moru na základě podobnosti jejich funkcí a schopnostem, jimiž jsou např. proměna v různá zvířata a ptáky.⁹³

3.4 Rumunsko

Rumunská čarodějnice nosí jméno datla (*ghenoaie*). Rodí se s košilí. Tuto košili má pečlivě uloženou, a když dospěje, slouží jí k tomu, aby se při jejím navlečení stala neviditelnou. Má také moc proměnit se v různá zvířata, těmi mohou být kočka, pes nebo žába. Žába je také jejím věrným pomocníkem.⁹⁴ Pokud se chce dostat na slet, který se povětšinou koná na konci světa, což je tam, kde neroste tráva, využije za tímto účelem jako přepravní prostředek koště, sud nebo létajícího koně. Především o letním slunovratu a na Velikonoce krade úrodu a mléko. Pomocí kuřecí a hadí kůže prováděla hypnózu. Ovládala také schopnost jasnovidectví, uměla předpovědět nemoci či narození dítěte, mohla zároveň uzrít skrytý poklad, aktivity zlodějů nebo něčí smrt.⁹⁵ Velice aktivní jsou rumunské čarodějnice i v dnešní době, ve které získaly statut profese.

3.5 Řecko

Podoba čarodějnice v Řecku se utvářela též na základě starodávných mýtů pocházejících z Antiky. Vychází z představy démona (*geludes*) ženského pohlaví, který požíral děti. V případě, že žena žila nešťastný život, uzavřela s ďáblem a stala se čarodějnici. Čarodějnice bývá popisována jako zlovolné stvoření sající krev novorozeňat, čímž zapříčiní jejich smrt. K novorozeňatům přijde, jakmile je uslyší poprvé zaplakat. Pokud jim nezpůsobí smrt hned, její zhoubný dotyk má za následek celoživotní churavost, nadosmrtní se bude projevovat bolest hlavy a nemoc střev, jako dítě bude neustále plakat a odmítat jíst. Z tohoto důvodu se děti nenechávají po celých osm dní po porodu, až do křtu, o samotě a bez dozoru. Pokud se přecijen čarodějnice k dítěti vetře, odežene se křikem a tleskáním.

Svou oběť může čarodějnice ohrozit i svým dechem, který způsobuje šílenství, dokonce jí je schopna ohrozit život. Novorozeňata, popřípadě ženy a děti, si jako své oběti vybírá,

⁹² Tamtéž.

⁹³ OTČENÁŠEK, Jaroslav – BAEVA, Vihra a kol. Slovník terminů slovesného folkloru. Bulharsko. Praha – Sofie: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. 360 s. ISBN 978-80-87112-79-3 s. 111.

⁹⁴ PÓCS, Éva. Between the living and the dead: a perspective on witches and seers in the early modern age. Budapest: CEU Press, 1999. 186 s. ISBN 963-9116-18-1. s. 68.

⁹⁵ Tamtéž.

jelikož je velice bojácná a má strach, že muž by ji při činu chytil. Zlo vykonává, spíše než pro vlastní potěchu, proto, aby se ďáblovi zalíbila.⁹⁶

4. Čarodějnice v pohádkách

Čarodějnice bývá poměrně častou zápornou postavou pohádek. Avšak ne vždy hraje roli té nejohroženější ze všech negativních postav, naopak často může budit posměch to, jak uboze a bezbranně čarodějnice působí. Ačkoliv jsou mnohdy velmi mocné a zlé, většinou se při prvním náznaku nebezpečí velmi zaleknou a začnou okamžitě prosit o svůj život. V tomto směru je možné hlavním postavám „vytknout“, že přestože čarodějnice vždy splní to, co po ní chtějí, aby zůstala naživu, ony nemají slitování a čarodějníci občas nadmíru nelibými způsoby sprovodí ze světa. Čarodějnice v pohádkách nejčastěji někoho vězní nebo pomáhá hlavním škůdcům. Vládne kouzelnou mocí, umí se proměňovat v různá zvířata, proklínat či měnit v kámen, často vidí i budoucnost. V ojedinělých případech představuje čarodějnice kladnou postavu.

V další části své práce si pro kompletnost obrazu čarodějnice na Balkáně kladu za úkol porovnat postavu čarodějnice v pohádkách různých balkánských národů. Komparativní metodou jsem sledovala úlohy čarodějnic v jednotlivých příbězích, a taktéž četnost výskytu čarodějnic v těchto lidových útvarech. Ke komparaci mi pomohla celá řada sbírek srbských, chorvatských, bulharských, rumunských a řeckých pohádek dostupných v českém překladu, jelikož bohužel tyto jazyky neovládám, a sbírky albánských pohádek v originálním znění, protože v českém jazyce doposud vyšla pouze jediná sbírka albánských pohádek - *Krásá země: albánské pohádky a pověsti* v překladu Hany Tomkové (Praha, 2009). Nejprve jsem z nashromážděných vzorků jednotlivých národů vytvořila syntézu jedné ucelené podoby „ideální čarodějnice“ a tyto jsem pak porovnála komplexně mezi sebou. Zajímala mě především funkce čarodějnice a její výskyt v průběhu děje.

4.1 Srbsko a Černá Hora

V případě srbských pohádek jsem využila především četné sbírky Vuka Stefanoviće Karadžiče, konkrétně *Srbské lidové pohádky* přeloženy Rudolfem Lužíkem (Praha, 1959), *Čarodějný prsten: srbské pohádky* připravené Jaroslavem Pánkem (Praha, 1982) a *Pohádky*

⁹⁶ BRACCINI, Tommaso: Před Draculou: archeologie upíra. Praha: Argo, 2014. 265 s. ISBN 978-80-257-0936-8. s. 129.

uspořádané Dušanem Karpatským (Praha, 1989). Našla jsem mezi nimi celkem pět textů pojednávající o čarodějnicích. Toto číslo působí poněkud nedostatečně, vezmeme-li v potaz, kolik pohádek sbírky obsahují. Tento pocit taktéž umocňuje doslov ve sbírce pojednávající o Karadžićově sběru pohádek a o jednom z jeho prvních překladů do němčiny, kdy překladatel na základě Karadžićových poznámek připojuje poznámku: „*Mědvědovič patří k prvním, v nichž zvláště převládá to, co je džinovské, neobvyklé, podivuhodné a komické, kdežto v druhých hrají hlavní úlohu čarodějnice, očarované carské dcery, atd.*“ (Srbské lidové pohádky. Praha: SNKLHU, 1959), což přirozeně budí dojem, že se tato postava v pohádkách objevuje přinejmenším často. Sama bych postavu čarodějnice v srbských pohádkách považovala za méně běžnou, i v mnou prezentovaných textech se většinou vyloženě o čarodějnice nejedná - nebo alespoň nejsou přímo v textu takto pojmenovány-, ale spíše o jakési baby, které mívají atributy přirovnatelné k čarodějnici.

Čarodějnice se v srbských pohádkách vyskytuje hned v několika stavebních částech pohádky, můžeme se s ní setkat v přípravné fázi, v expozici nebo ve vyvrcholení. V přípravné fázi ji potkáme v pohádce „Lék proti kouzlům“, ve které jsme na počátku pohádky obeznámeni s tím, že králův syn onemocněl, protože byl očarován. V celém pokračování pohádky už o ní nenalezneme další zmínku. Čarodějnice tímto způsobem nepřímou zasahuje do děje a de facto ho vytváří, jelikož na princově zdánlivě nevyléčitelné nemoci se posléze celý děj odvíjí. Čarodějnice vystupuje v expozici pohádky v příbězích „Tři úhoři“, „Dábelské mámení a boží moc“, „Čarodějny prsten“ a „Sultánův zeť a křídlatá bába“. Přičemž v posledních dvou jmenovaných pohádkách se čarodějnice neobjevuje i ve vyvrcholení, jelikož představuje postavu pomocného škůdce, která má za úkol hlavnímu hrdinovi zabránit ve střetnutí se skutečným škůdcem. V pohádce „Sultánův zeť a křídlatá bába“ se tato bába snaží znemožnit splnění posledního úkolu, který královu zeti zadali žárliví synové vezírů, avšak jak už to v pohádkách bývá, se jí to nepodaří a je zlikvidována. V „Čarodějnym prstenu“ naopak čarodějnice ve službách sultána škodí již téměř od samého začátku. Nejdříve se vydává za odměnu získat zpět sultánovu dceru, kterou si odnesl hlavní hrdina, a přitom se lstivě zmocní kouzelného prstenu. Poté, když je princ polapen v sultánově paláci, ona vykonává trest smrti. Protože nevyjde podle jejích představ, setkáváme se s ní i potřetí a to tehdy, když chlapec od ní získává zpět svůj kouzelný prsten a vzápětí čarodějnici zabijí. Ve zbývajících dvou pohádkách se čarodějnice dá označit za hlavního škůdce, ačkoliv v pohádce „Tři úhoři“ získala tuto roli bez jakékoliv vlastní iniciativy, postavám pohádky čarodějnice sama úmyslně a ze zájmu nijak neškodila, a kdyby jeden z bratrů nebyl příliš zvědav a nevydal se proto na její území, nejspíš by tak ani nikdy nečinila. Lze tedy tvrdit, že v této

pohádce čarodějnice nijak aktivně nevystupuje, naopak si jen brání své území. Oproti tomu v pohádce „Dábelské mámení a boží moc“ vystupuje čarodějnice jako opravdový škůdce, který vězní milou hlavního hrdiny, při útěku je pronásleduje a chce se jich zmocnit.

O vzhledu čarodějnice se ve vybraných pohádkách mnoho nedovídáme. Víme, že čarodějnice může vystupovat jako chudá nebohá stařena, bosa a v otrhaných šatech, aby se v tomto politováníhodném vzezření dostala tam, kam potřebuje (Čarodějny prsten), nebo že jí na těle narostla křídla, díky kterým dokáže velmi rychle létat (Sultánův zeť a křidlatá bába). Pokud čarodějnice neměla to štěstí, že jí samy od sebe vyrostly na těle křídla, může létat i za pomoci koberce z kůže (Čarodějny prsten) nebo v podobě hrozivého černého mraku (Dábelské mámení a boží moc). Naleznout čarodějnici můžeme v podivném lese, který ve dne září a v noci hoří, v němž má čarodějnice ohraničené své území kostmi junáků (Tři úhoři) nebo uprostřed lesa v chatrči s jedním oknem (Dábelské mámení a boží moc). Žije tam většinou sama, společnost jí dělají němé zkamenělé postavy (TÚ) nebo nespočet prstenů (ČP), ale může žít i se svou čarokrásnou dcerou, kterou takto střeží před všemi nápadníky (Děmbm). Dcery čarodějnic bývají bez výhrad krásné, a proto se stávají nevěstami hlavních hrdinů. V zásadě vždy je také vysvobodí ze všech útrap s jejich matkou spojenými (Děmbm, LPK). Škodit mohou čarodějnice rozličnými způsoby, dokáží nechat lidi zkamenět a sebrat jim řeč (TÚ), proměnit je ve zvířata pomocí lesních bylin (Děmbm), seslat na ně zlou nemoc (LPK). Aby se nemocný vyléčil, je nutno provést složitý rituál, skrývající celou řadu nástrah a úskalí, zkamenělým pomůže potření kouzelnou bylinou. Když se čarodějnice vrhá za svým cílem a s kouzelnými předměty, které před ní vytvářejí překážky, si dokáže lehce poradit, nezbyvá než se pokřižovat a zavolat boha na pomoc (Děmbm). Takto se dostává k poslednímu jevu týkajícího se srbským pohádkových čarodějnic, a tím je jejich likvidace. Čarodějnice se propadá do země, kde navždy mizí, poté co do ní udeří boží blesk (Děmbm), je hozena do propasti spolu s plátnem a umírá tak stejnou smrtí, kterou nachystala svému protivníku (ČP), i po naléhavé prosbě o svůj život a splnění všech podmínek je sřata šavlí (TÚ) nebo ve vzduchu probodnuta letícím kopím až se potupně řítí k zemi.

4.2 Chorvatsko

Je poněkud překvapivé, že příliš chorvatských pohádek v českém překladu nevyšlo. A v těch málo knížkách, které nějaké chorvatské pohádky obsahují, zase obvykle chybí čarodějnice. Něco málo o čarodějnicích se dovídáme alespoň v lidových vyprávění z knihy *Příběhy z Dalmácie* od Jaroslava Otčenáška (Praha, 2003) zpracovávající terénní sběry lidové

slovesnosti v Dalmácii v 60. a 70. letech známé chorvatské folkloristky Majy Bošković Stulli. V těchto příbězích se čarodějnice objevuje jako neposedná manželka, která se svými čarodějnými kamarádkami vyráží na zločinecké tahy po všech oblastech Středomoří na manželově rybářské bárce, jako žena před porodem, která na čarodějný slet namísto sebe vysílá nic netušícího manžela nebo jako novoroďička, která chce sníst svého potomka. Seznamuje nás i s podvrženým čarodějným dítětem a s radou jak se ho zbavit. Pro svou analýzu pohádek s čarodějnicemi jsem nakonec sáhla po knihách *Chorvatské lidové pohádky a povídky bunjevačké I. a II.* v překladu Jana Doležala (Praha, 2014 a 2015) představující lidovou tvorbu Chorvatů z prostředí srbské Vojvodiny a jižního Maďarska. Nalezla jsem v nich čtyři texty vyhovující mému požadavku. Jednu pohádku jsem objevila i ve výboru Karla Jaromíra Erbena *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských. Svazek III.* (Praha, 1907). Chorvatské čarodějnice mi připadají zajímavé tím, že se zdají být vcelku rodinně založeny, mají manžely a děti, o které se starají a které chtějí zaopatřit.

Ve sledovaných pohádkách vystupují čarodějnice především jako hlavní škůdce, výjimkou je pouze pohádka „Devět dětí každé novoluní“, ve které se čarodějnice objevují jenom okrajově, do děje příběhu nijak nezasahují a ani ho žádným způsobem neovlivňují. Jejich úloha v něm je dle mého názoru naprosto nepodstatná, jelikož slouží hlavní postavě pouze jako jakýsi orientační bod. Další takovou pohádkou je „Královič a víla“, kde si jde princ pro pomoc k čarodějnici, která ho vezme do služby, aby si odpracoval to, co žádá. V pohádce „Princezna holubice, princ holub“ se s čarodějnici setkáváme již v přípravné fázi příběhu, kdy čarodějnice princovy starší bratry obdaří kouzelným vraním vejcem, aby s ním následně princů uškodili. V expozici se seznamujeme s čarodějnici, která je manželkou muže, který si lští vzal prvorozeného od jednoho obchodníka, v pohádce „Dcera čarodějnice“ a také s velmi mocnou čarodějnici z pohádky „Zlatovláska“, která nejdříve uspala celé království, aby pomohla svému příteli drakovi zmocnit se kouzelné šavle, a poté ještě všechny zaklela v různé předměty. Tato pohádka je poměrně specifická, jelikož v sobě obsahuje ještě jedno vyprávění, ve kterém se rovněž čarodějnice vyskytují hned na jeho počátku. V něm čarodějnice lapí hodnou vílu, kterou se králi podaří zachránit a za to získá onu kouzelnou šavli. Lze tedy říci, že čarodějnice zde vystupují i v přípravné fázi pohádky, i když se příběh dovídáme až v jejím prostředku.

V těchto pohádkách jsou čarodějnice líčeny poměrně podrobně, jednou jako škaredé baby, které se mezi sebou neustále dohadují, ale mají alespoň trochu smyslu pro hygienu, jelikož si u jezera myjí vlasy (Devět dětí každé novoluní), jindy jako nadměru ošklivá stařena, rozrušená tak, že ve své vlastní domácnosti žije svázána dvanácti řetězy (Dcera čarodějnice)

nebo jako babice s hlavou obmotanou hady (Královic a víla) a jako mocná žena se železným nosem, kočičími drápy na rukou a dvěma ptáky na ramenou, která ráda obírá cizince o peníze ve hře se svými zlatými kartami (Princezna holubice, princ holub). Tato čarodějnice žije nejdříve v hostinci v hlubokém lese, ale jelikož umí vyčarovat jakoukoliv budovu, když hodí makovým semínkem, a dupnutím ji nechá opět zmizet, ukrývá se nakonec se svými věžeňkyněmi v rozpadlém stavení. Jiná obývá zámek postavený z lidských hlav (Královic a víla). Další čarodějnice našla se svými dětmi a věžeňkyní domov v posledním sedmém sklepení opuštěného hradu, kam jen v pravé poledne dopadá sluneční svit (Zlatovláska). Čarodějnicin zajatec je zlatovlasá dívka, díky jejímž zářivým vlasům nemžourají její děti celé dny ve tmě. Jinými věžeňkyněmi jsou čarodějnicina služebná a zakletá princezna, za kterou chce provdat svého syna, dvouseťletého havrana. Pro svou dceru, stoletou vránu, vybrala čarodějnice chlapce, který unikl proměněn v jelena se zlatým paroží (PHPH). V zajetí je i chlapec, který se zamiluje do čarodějniciny nádherné dcery (DČ). Poté, co čarodějnice zjistí, že v sobě našli zalíbení, objevuje se typický motiv pálení v peci, takto se chce chlapce zbavit. Sprovodit ze světa svého protivníka se čarodějnice snaží i za pomoci svého věrného tříhlavého koně se sedmi kopyty na každé noze a překvapivě svými vlasy, které dokáží drtit kameny a nechávají hluboké rýhy v zemi (Z). Pohybovat se čarodějnice dokáže v podobě větrného víru (PHPH), může i létat na pohrabáči (DDKN) nebo koštěti (DČ). Předtím se musí pomazat mastí a pronést kouzelnou formuli „ani o strom, ani o pařez“, která je v různých obměnách důvěrně známá téměř ze všech chorvatských vyprávění o čarodějnicích. Čarodějnice umírá v urputném sedmidenním souboji, je roztrhána psy (Z), je zničena useknutím hlavy, vhozením šavle do víru coby její podoby (PHPH) tak, že skočí do horoucího mléka podojeného ze svých tří dcer, klisen (KV), a uvaří se anebo kvůli tomu, že neumí plavat, a proto se rozhodne vypít všechnu vodu v jezeře, přičemž se nafoukne a praskne (DČ).

4.3 Bulharsko a Makedonie

Pro zkoumání bulharských pohádek jsem využila hned několika antologií pohádek. Posloužil mi především výbor *Bulharské lidové pohádky* uspořádaný Václavem Frolcem v překladu Hany Reinerové (Praha, 1970), dále soubor *Pohádkový svět: Bulharské lidové pohádky* od Angela Karalijčeva (Praha, 1974) a dokonce i sbírka sestavená Karlem Jaromírem Erbenem *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských. Svazek III.* (Praha, 1907). Celkem jsem získala čtyři pohádky, se kterými budu dále pracovat. U bulharských pohádek se

poprvé setkáváme s hodnou podobou čarodějnice, která namísto, aby škodila hlavní postavě, pomáhá zdolávat těžké úkoly a se kterou se později setkáme také v pohádkách jiných zemí.

V bulharských pohádkách nám chybí čarodějnice jako hlavní škůdce. Tímto termínem by šla snad označit pouze ta z pohádky „Chytrák Petr a šarkán“⁹⁷. Zde čarodějnice dělá společníci a služebnici poslednímu žijícímu šarkánovi a navádí ho k tomu, aby zabil hlavního hrdinu, se kterým se pobratil⁹⁸. Ve všech rozebíraných pohádkách postrádá postava čarodějnice významnější úlohu nebo jakousi zásadovost pro děj, nikde příběhem neprostupuje až do jeho vyvrcholení a o ní samotné se toho také příliš nedovídáme. V pohádce „Zlaté jablko a devět pávic“ si ji najmou do služby žárliví starší bratři, v „Třech sestřích“ pro změnu závidí starší sestry té mladší, že se provdala za krále, a tak pošlou babici zbavit se jejich dětí. Jako hodná čarodějnice vystupuje čarodějnice v pohádce „Dívka želva“. Sice svou vnučku nejdříve proměnila v želvu, aby jí sloužila, ale poté, co hrdina její prokletí zlomí, pomáhá mu při řešení všech úkolů, jež mu jsou přiděleny.

Tato čarodějnice žije pod ploským kamenem, kam byla donucena se schovat po pronásledování lidem, který ji chtěl upálit. V jeskyni žije šarkánova služebnice (Chytrák Petr a šarkán). O vzhledu čarodějnic se v bulharských pohádkách nedovídáme zhora nic. Chybí jim i nějaké výrazné schopnosti. Pouze čarodějnice, která na přání porodí nelidsky silné dítě, působí trochu schopněji (Dívka želva). Ostatní čarodějnice sázejí na svou vypočítavost a umění manipulovat s lidmi. Takto čarodějnice nabádá sestru, ať posílá bratra odcizovat věci vílám v domnění, že se již nevrátí (Tři sestry), nebo služebnice radí šarkánovi, ať svého nového společníka raději utluče ve spánku nejtěžším kladivem (ChPŠ). Poslední čarodějnice nedokáže ani to, nesplní svou práci, jelikož si chce sama přilepšit a svou neopatrností se prozradí. Za trest je roztrhána koňmi (ZJDP). I druhá pomocnice škůdců doplatí na své rady, jež dívce uděluje. Královna vil se mstí tak, že ji svým kouzelným prstenem mění v kámen (TS). Služebnice šarkána sice na konci příběhu neumírá, ale odplatou jí je, že on ano (ChPŠ).

4.4 Rumunsko

Rumunských pohádek je v českém překladu k dispozici poměrně dost. Pro účely své práce jsem využila sbírky *Rumunské pohádky* shromážděné folkloristou Petrem Ispirescem přeložené Pavlem Benešem (Praha, 1975), *Pohádky z beráncího kožíšku: rumunské lidové pohádky: pro děti od 6 let* od Marie Kavkové (Praha, 1985) a *Předu, předu pohádka: výbor*

⁹⁷ Obr z dávných pověstí s ohnivými křídly a ohromnou silou.

⁹⁸ Nejposvátnější svazek mezi dvěma lidmi nebo člověkem a zvířetem, jedná se o soudružnost na život a na smrt.

z nejkrásnějších rumunských pohádek uspořádané Vasilem Adăscăliteiem opět v překladu Marie Kavkové (Praha, 1981). V těchto sbírkách se objevilo celkově pět pohádek majíc za jednu z postav čarodějnic. V rumunských pohádkách se kromě čarodějnic často vyskytují i mužské postavy označené jako čarodějové nebo zvířata s tímto přívlastkem. V případech, se kterými jsem se s nimi setkala, byly tyto postavy vždy hodné a hlavní postavě pomáhaly. Dalším specifikem některých rumunských příběhů je, že některé z nich postrádají vyloženě šťastný konec. Nejednou se stalo, že hlavní hrdina na konci příběhu umřel. Navíc ani zde nemusí být čarodějnice vyloženě zápornou postavou.

V rumunských pohádkách má čarodějnice vcelku rozličné funkce. Setkáváme se s ní v přípravné fázi, když uvalí kletbu na princeznu, aby se jí srdce proměnilo v led a nikdy nenalezla pravou lásku na tomto světě (Sluneční princezna), nebo když zakleje prince do podoby vepře (Zakletý vepř), kdy je v podstatě tvořitelem příběhu, ale v průběhu do něj dále zasahuje ve snaze škodit i v mnoha expozicích. Jednou se žene proti hrdinovi, aby ho následně tři dny hostila jako krále (Nestárnoucí mládí a nesmrtelný život), jindy se zjeví zoufalé dívce a pomůže jí z nesnází (Vrť se, vřetánko, bába Starucha už nepomůže), ale může být i zlotřilá a sníst přítele hlavního hrdiny, aby se ho vydal hledat (Denice a večernice). Specifické na těchto pohádkách je, že se dozvídáme i motivy škození čarodějnice, ty jsou patrné i v pohádkách jiných národů, ale v oněch případech jsou více povrchní - čarodějnice chce získat něco pro sebe nebo provdat své děti nebo jí to někdo nařídil, ostatně i v rumunském případě čarodějnicí přikázali nepřející bojaři, ať princeznu prokleje (Sluneční princezna). Objevují se i motivy hlubší, jako když se čarodějnice proměnou ve vepře mstí vrahovi za zabití svého syna ve válce (Zakletý vepř) a když škodí, jelikož byla sama prokleta v mládí svými rodiči, aby se stala čarodějnicí a škodila lidem (Nestárnoucí mládí a nesmrtelný život).

Ve stejné pohádce připomíná čarodějnice spíše obryni, je obrovská, a když běží vstříc své oběti, vše burácí, až stromy padají. Ale popisována je i více tradičně, jako stará, ohyzdná babice o berličce s tělem kost a kůže, se zuby jako hrábě a spodním pyskem úst převislým až k bradě (Vrť se, vřetánko, bába Starucha už nepomůže). Nejpřirozenější prostředí čarodějnice opět představuje les, kde je nalezena a zahrnuta do pasti (Denice a večernice), ale může žít i na planině plné lidských kostí (Nestárnoucí mládí a nesmrtelný život). I tato čarodějnice, avšak jako jediná z těch rumunských, má několik dcer krásných jako víly. Má ještě mocnější sestru dračici, se kterou se nesnáší. Také rumunské čarodějnice jsou velmi lstivé, vybudují si důvěru svých obětí a pak zasáhnou, jako když čarodějnice radí princezně, jak zbavit manžela prokletí, ale ve skutečnosti ho ještě prodlouží (ZV) a zároveň velmi ustrašené, když neváhají

v sebemenším nebezpečí škemrat o svůj život (NMNŽ, DV). Nakonec i zde je přislíben čarodějnici život, když napraví vše, co způsobila, a tak vyplivne čarodějnice sněženého chlapce. Slib nicméně již typicky vyslyšen není a čarodějnice skončí roztrhána psy (DV).

4.5 Řecko

Ačkoliv řecké pohádky v českém jazyce jsem našla pouze ve dvou knihách, čarodějnic v nich bylo bezpočet. Možná je to způsobeno překladem, kdy v některých případech by popisované čarodějnice „sedělo“ v češtině jiné označení než právě čarodějnice. Konkrétně se mi toto pojmenování příliš nezamlouvá v pohádkách „Zlatý kůň“, jelikož zde čarodějnice postrádá jakékoliv její atributy, snad kromě schopnosti předvídat budoucnost, která mi ovšem nepřipadá být typickou vlastností čarodějnic, a „Ptáček Slaviček“, kde je sice matka krále velmi zlá, ale jenom tím si pojmenování čarodějnice nezaslouží, jelikož všechnu „špinavou práci“ za ni vykonává porodní bába, která by si toto označení zasloužila mnohem více i díky schopnostem, které má. Rozhodně to však zapříčinila mimořádná rozmanitost rolí, ve kterých zde čarodějnice vystupuje, nezřídka se stává, že je čarodějnice královského rodu. Sledovat můžeme i řadu zajímavých syžetů, např. neoprávněné obvinění dívky z čarodějnictví. I zde nacházíme hodné čarodějnice, které hrdinům radí, jak postupovat k získání toho, co si přejí. Celkem devět pohádek s postavou čarodějnice obsahují sbírky *Řecké pohádky, bajky a anekdoty* (Praha, 2000) v překladu od Petra Šourka a Denise Kostomitsopoulose a *Paní moře: řecké pohádky* (Praha, 2010) přeložené Markétou Kulhánkovou, se kterými jsem pracovala.

S čarodějnicí se setkáváme ve všech fázích pohádky a v mnoha funkcích. Představuje překážku v třetím, nejtěžším, úkolu pro hlavní hrdinku (Zlatozelený orel) nebo žárlivou matku krále (Ptáček Slaviček), vytváří pohádku tím, že zakleje prince v hada (Princ Had) nebo tím, že se snaží zabít své nevlastní syny – prince tak, že je polije vařící vodou (Dva bratři), je matkou vysněné dívky krále (Dcera černokněžky) nebo matkou hlavní škůdkyně - černošky (Trpělivý kámen), ve skutečnosti žádnou čarodějnicí může nebýt (Devět divokých labutí a krásná Helena) nebo být nemluvnětem v kolébce - královskou dcerou (Čarodějnice).

Tuto nevině vyhlížející dívku sleduje pohádka až do její dospělosti, kdy se změní v hrůzostrašné stvoření. Ani v jedné z pohádek nenalezneme jakoukoliv vzhledovou charakteristiku. Klasicky jsou vyzdvihnuty zajímavé příbuzenské vztahy, její sestrou je obryně (Zlatozelený orel) nebo má za dceru čarokrásnou rusalku (Dcera černokněžky) anebo alespoň sličnou a chytrou dívku (Zlatý kůň). Většina čarodějnic žije překvapivě v královském

paláci (Ptáček slavíček, Dva bratři, Čarodějnice, Devět divokých labutí a krásná Helena), nebo alespoň v přepychovém hradu, kde jsou vždy stoly plné jídla a postelí tolik, že tam kdykoliv naleznete bezpečné útočiště (Zlatý kůň). Některé čarodějnice jsou ale věrnější své strašlivé pověsti, proto žijí v podsvětí (Dcera černokněžky), v malinkatém domečku uprostřed rozbořeného a zpusťšeného města, ve kterém všechny snědla (Čarodějnice), nebo v domě se schody, ke kterému vede strastiplná cesta přes kalný potok, okolo červivé jabloně a ostatné růže (Zlatozelený orel). Toto vše zároveň představuje kouzelné předměty, které spolu se psem a oslem před domem mají zneškodnit každého příchozího. Jelikož je dost zanedbává, když si k ní hrdinka přijde pro bubny a trubky a zatímco si na ni čarodějnice brousí zuby, uteče, nikdo ji nezadrží. Kvůli přílišně dlouhému broušení zubů uteče hrdina i své sestře, která už jako miminko zabíjela koně ve stáji pitím jejich krve (Č). Rodinného pouta si občas ale čarodějnice váží. Poté co v podobě černého mraku neúspěšně pronásleduje svou utíkající dceru, zkouší ji uprosit, ať se vrátí. Nakonec vyhrává zloba a nenávisť a na dceru uvaluje kletbu, aby na ni její milý okamžitě zapomněl (DČe). Trestem za všechno spáchané zlo bylo tradiční upálení, které čekalo nevinnou dívku, jež údajně sbírala čarovné bylí při měsíčku (DDLKH), nebo více násilné uvláčení koňmi, kteří kromě čarodějnice vláčeli i pytel ořechů, přičemž za každý ořech v pytli za nimi zůstal kousek masa (PS) nebo roztrhání lvy na kousky menší než sirka (Č).

4.6 Albánie

O úloze čarodějnice v albánských pohádkách bylo již něco řečeno v teoretické části mé práce. Nyní si její roli přiblížíme na konkrétních příkladech. Při mé obsáhlé rešerši jsem narazila na nejméně dvacet pohádek obsahující postavu čarodějnice. Jelikož se jedná o poměrně vysoké číslo, budu se snažit nabyté informace zestručnit a vyzdvihnu jen ty nejčastější a nejzajímavější motivy. Pracovala jsem s knihami *Përralla I a II* (Pohádky) připravené Antonem Çettou (Priština, 1979 a 1982), *Përralla dhe përrallëza shqiptare* (Albánské pohádky a bajky) uspořádané Bajramem Bytyçim (Prizren, 2011), *Prralla kombëtare: mbledhë prej gojës së popullit I a II* (Národní pohádky: sbírka z lidové slovesnosti) sestavené Donatem Kurtim (Skadar, 1940 a 1942) a *Folklor shqiptar: Proza populllore, v. I, III, IV* (Albánský folklór: Lidová próza, díl I, III, IV) sesbírané tíranským folklorním institutem (Tirana, 1963, 1966, 1966).

Mezi pohádkami s čarodějnicí nalézáme i takové, které důvěrně známe z našeho prostředí. Objevila jsem hned dvě verze pohádky „O Perníkové chaloupce“, v obou verzích se

čarodějnice musela spokojit s obyčejnou chaloupkou, ale v peci skončila tak jako tak [Jetimat dhe njerka (Sirotcí a macecha), Gjoni dhe Mrija (Jeníček a Mařenka)] a také variantu na pohádku „O šípkové Růžence“, kde za čarodějnicí označují zlou sudičku, která princeznu zaklela [Boshti (Vřeteno)]. Zajímavé na albánských pohádkách je, že se v nich může vyskytovat čarodějnice a zároveň nemusí obsahovat žádné nadpřirozeno. V těchto případech se jedná o pohádky, které bychom zařadili spíše k humorkám. „Čarodějnicí“ je protivná manželka, která nemá v lásce svého manžela, proto mu dělá naschvály a všelijak mu škodí, manžel se z intrik vždy vymaní bez úhony, ba si ještě polepší [Bourë e gruë či zeëjen (Muž a žena kteří se hádají), „Mbreti dhe bujku mjek“ (Král a lékař zemědělec), Kunata e keqe (Zlá švagrová)]. Jindy jsou čarodějnice opravdu jen stařenkami na rozcestí, které svou radou udávají směr, kterým se bude příběh dál ubírat [Sharku (Svlečená hadí kůže)], ale mohou být i stařenami záměrně čekajícími u cesty pod olší, aby svedly hrdinu z cesty a věděly o všem, co se děje [E Bukura e dheut dhe shtriga (Krása země a čarodějnice)]. K čarodějnicím se nechodí pro radu jen u cesty, poradí, i v případě že nevíte, jak se dostat z nechtěného sňatku [Bylbyl Gjizdani (Slavík Gjizdani)]. Kladnou postavu představuje i čarodějnice, která sice chce chlapce nejprve sníst, ale vzápětí mu poskytuje útočiště a přijímá ho za vlastního syna [Djali i mbretit dhe shtriga (Králov syn a čarodějnice)]. Čarodějnice ale především škodí. Na příkaz žárlivých sester nastraží past na milence jejich sestry tak, že střepy z rozbitého okna vyplní komín [Perri-Padishahi (Krásný pádišáh⁹⁹)]. Jiným žárlivým sestrám se pomáhá zbavit dětí jejich sestry tak, že opět dává rádoby cenné rady dívce, aby svému bratrovi posléze zadávala zdánlivě nesplnitelné úkoly [Tri motrat (Tři sestry)]. Slouží také zlému králi, který ji vyšle lapit jeho utečenou dceru, nicméně hra na bezmocnou babu v jámě se bohužel neukázala jako dobrá taktika [Djali i mbretit dhe tri motrat (Syn krále a tři sestry)]. Čarodějnice motivována slušným výdělkem pomáhá králi k získání Krásy (BDS). Znovu se setkáváme i s okřídlenou babou ve službách vezírů [Djali qe pa anderr, se do të bahet dhander i mbretit (Chlapec, který měl sen, že se stane zetěm krále)]. Z vlastní iniciativy škodí xhika¹⁰⁰, která namísto nevěsty, podstrčí svou vlastní dceru v příběhu podobném baladě „Zlatý kolovrat“ v Erbenově *Kytici* [Vajza me trëndafile dhe margaritarë (Dívka s růžemi a perlami)]. V kámen promění čarodějnice chlapce, protože chce získat Krásu země [Peshkatari dhe e Bukura e dheut (Rybář a Krása země)]. Čarodějnice také zajme dívku schovanou ve svícnu, čímž způsobí nemoc prince [Plaka dhe vajza jetime (Stařena a dívka sirotek)]. Vesnici sužuje čarodějnice usazená na pramenu ve studni, i když obvykle v albánském folkloru takto koná kučedra [Pesë grosh të

⁹⁹ Nejvyšší titul někdejších muslimských vládců v persko-indické oblasti.

¹⁰⁰ Žena doprovázející nevěstu k ženichovi.

hallallit (Pět poctivých grošů)]. A někdy se za mocnou čarodějnici, která za úplatu léčí nemocné, vydává hodná a krásná Mira (dobrá víla) [Finoku (Mazaný)].

Tato falešná čarodějnice žije v honosném domě obehnaném vysokým plotem se zahradou plnou stromů a květin. Komorným jí je Arab a sluhy duchové. Další nakonec hodná čarodějnice si také žije poměrně na úrovni v domě s třiceti přenádhernými pokoji (DMS). Chlapec, který se stal jejím synem, dostal klíče od dvaceti devíti, třicáté měla schované pod vousy. Ke vzhledu se dále dozvídáme, že se jednalo o dvoumetrovou obryni, s šedými vlasy až do pasu. V protikladu k ní je jiná čarodějnice maličké postavy a škaredého vzezření (F). Svými červenými očima kulila tak, že se v nich daly spatřit různé výjevy. Jinak čarodějnice uměly i svolávat zvířata k pátrání po krásné dívce (DMS) nebo se proměnit v jiskru pomocí kouzelných bylin schovaných pod krbem, uspat chlapce prachem z rozemletých dětských kostí nebo ho uhranout třemi vpichy do srdce zářící jehlou (BDS). Vyléčit ho mohla pouze krev drakobijce. Dále škodí tak, že si žádá oči výměnou za vodu a podstrkává otrávené předměty (VTM). Čarodějnice vypravovaly své svěřence na cestu se spoustou užitečných darů. Na potýkání se s nástrahami je vybavovaly slepicemi, svými služebníky, zbraní a lékem k oživení mrtvých (F) nebo nádobou, která se sama plní jídlem (DMS). V albánských pohádkách mají čarodějnice také děti, chlapce a krásnou dívku (GM), sedm zlých ale hloupých synů (BDS) nebo je její syn pobratim hrdiny, a když se s ním shledá, přestává škodit (PGH). Zajímavé je, že v albánských pohádkách čarodějnice příliš neumírají. Hlavní hrdina dokonce nechá čarodějnici žít, poté, co oživila všechny zkamenělé, jak slíbila, když jí hrozila smrt (PBD). Když umírá, umírá zastrčením do jámy (DMTM), tak, že s ní hodí zana o zem (TM) nebo dostane na výběr, zda chce hřebce nebo damascénské nože. Vybere si hřebce a ti ji zaživa roztrhají (BDS, VTM).

4.7 Komparace pohádek

Komplexně se čarodějnice v pohádkách jednotlivých národů zásadně neliší. Zastávají podobné funkce, objevují se ve stejných částech příběhu, podobají se vzhledem, žijí na shodných místech a vládou obdobnou mocí. Lze však vždy pozorovat jistá specifika, kterými se navzájem odlišují. Všechny čarodějnice nejčastěji někoho vězní a poté ho pronásledují při jeho útěku, někoho proklejí nebo mají za úkol se někoho zbavit. Hodné čarodějnice, se kterými se setkáváme v Bulharsku, Rumunsku, Řecku a Albánii, hrdinovi pomáhají plnit náročné úkoly, poskytují mu zázemí a dávají cenné rady do života. V poměru se čarodějnice v pohádkách vyskytují u všech národů v podobné míře, snad trochu méně v Srbsku a více

v Řecku. Zdánlivě vysoký výskyt v albánském prostředí je dán počtem pohádek, ze kterého jsem vybírala. Celkově se jednalo přibližně o šest stovek pohádkových příběhů. Takto se tedy může jevit výskyt nízký, ale vezmeme-li v úvahu množství záporných postav a různorodost námětů, lze čarodějnici označit za poměrně běžnou postavu.

Zobrazení čarodějnice v albánských pohádkách se zdá být poměrně rozmanité, zajímavější vzorek se naskytá v Řecku, námětově chudší je pak Bulharsko a území dnešní Makedonie. Taktéž u Albánců nalézáme velké množství hodných čarodějnic a snad pouze zde jsou za čarodějnice označovány stařenky, které potká hrdina na cestách. Nejohrozivěji se jeví srbské pohádkové čarodějnice. Všude nalézáme motiv rozšířený i v pověrách daných národů a to, že čarodějnice s chutí snědí nějakého člověka. V albánských pohádkách se pak dle mého názoru více vyskytují i další náměty z pověr, např. kotlík schovaný pod prahem dveří a hrnec s bylinami zakopaný pod krbem. Potírání mastí k letu je zmíněno v chorvatské pohádce. Překvapivé je zjištění, že čarodějnice si často žijí v přepychu, i když samozřejmě se objevují i více klasické typy obydlí. Jejich popisu se ovšem v albánských pohádkách příliš prostoru nevěnuje. Stejně tak vnější charakteristiky čarodějnic bývají strohé a často zcela chybí. Úplně takovýto popis chybí u Bulharů a u Řeků se objevuje pouze sporadicky. Obecně se všechny čarodějnice chovají lstivě, podlézavě, prospěchářsky, vtírají se lidem a jsou naoko přívětivé, ale také se všechny velmi rychle a snadno vzdávají.

V albánských pohádkách nehrají potomci čarodějnic tak významnou roli, jako u ostatních států, většinou jsou jen lehce zmíněny, ale do děje výrazně nezasahují. Rozhodně se za nimi nežene krásný princ, aby je ze zajetí své matky vysvobodil, i když i zde občas padne zmínka o nadpřirozené kráse dcer. Chybí i neobvyklé příbuzenské svazky, v albánské pohádce je sestra čarodějnice opět čarodějnice, nejedná se o obryni, dračici atd. Zato vynikají zajímavými společníky, namísto obyčejných lidských služek, si vydržují duchy, Araby nebo teneciho. Taktéž disponují množstvím kouzelných předmětů. Nabízí se nám i více možností řešení škod způsobených čarodějnicí než u jiných balkánských národů. Zkamenějí ožijí pokropením červenou vodou, kdy oproti tomu v Srbsku se potírají kouzelnou bylinou, mrtví se vzkřísí živou vodou, otrávení se proberou zahazením věci, která je otrávil, a nemocné na smrt zachrání krev drakobijce. Jak je albánská pohádka kreativní v tomto ohledu, tak naopak ve způsobu usmrcení čarodějnic nad ní vynikají všechny ostatní.

Jedna albánská a bulharská pohádka má dokonce stejný název. Jedná se o pohádku Tři sestry, kterou jsem objevila i pod řadou jiných pojmenování, např. „Djali dhe vajza me flokë arri“ (Chlapec a dívka se zlatými vlasy), „Vajza dhe djali me hënë dhe diell në ballë“ (Dívka a chlapec s měsícem a sluncem na čele), „Djali dhe vajza me yll e hanë në ballë“ (Chlapec a

dívka s hvězdou a měsícem na čele) atd., přičemž všechny tyto verze jedné pohádky jsou zaznamenány jinými dialekty a každá se od sebe trochu liší. Hlavní syžet nicméně zůstává u všech stejný. Totožný syžet nalézáme právě v již zmíněné bulharské pohádce a také v rumunské pohádce „O Dvou princích se zlatou hvězdou“ na čele a v řecké pohádce „Ptáček slavíček“. Stejnou výchozí situaci mají srbská pohádka „Tři úhoři“ a albánské pohádky „Sharku“ a „Peshkatari dhe e Bukura e dheut“, jejich následující děj se ale již velmi liší. Víceméně totožné jsou srbská pohádka „Sultánův zeť a křídlatá bába“ a albánská „Djali qe pa anderr, se do të bahet dhander i mbretit“. Velmi syžetově podobné si jsou i řecká a srbská pohádka „Dcera černokněžky“ a „Ďábelské mámení a boží moc“.

ZÁVĚR

V práci jsem si kladla za cíl hlouběji se zabývat tradiční postavou albánské čarodějnice. Snažila jsem se popsat její roli v pověrách (v rámci lidové duchovní kultury) a poukázat na to, jak se toto vnímání čarodějnice liší od pojetí v dalších útvarech ústní lidové slovesnosti. V pověrách je čarodějnice prezentována více naturalisticky a syrově. Pověry svými kořeny vycházejí z dávných bájí a mýtu, ve kterých se postava čarodějnice utvořila na základě postav ve své podstatě temných démonů vytvořených v pohanských představách o chodu světa. Naopak v žánrech lidové slovesnosti, ze kterých ji nejčastěji nalezneme v kouzelných pohádkách, méně často v humorkách, hrdinských eposech nebo baladách, se zachovala její jemnější verze oproštěná od většiny temného a podobající se částečně všeobecnému vnímání čarodějnice, jak to známe např. i z českého folkloru. I v těchto útvarech ale můžeme narazit na řadu prvků vycházejících z pověr, což například pohádkám dodává na jejich autentičnosti.

Až do 20. století byla čarodějnice nedílnou součástí každodenního albánského života, nejvíce na severu země. Z výzkumu vyplývá, že mnoho faktů ohledně čarodějnic je spojováno s křesťanskými, konkrétně katolickými reáliemi. Vysvětlují si to tím, že zde nejvíce působil západoevropský vliv, kde byla víra v čarodějnice extrémně rozšířena. Zároveň je to dáno nepochybně také tím, že většina albánských badatelů stejně tak jako i já vycházela z cestopisů z přelomu 19. a 20. století, které nejvíce popisovaly právě především severoalbánské katolické prostředí. Avšak postava čarodějnice byla stejně či o něco méně rozšířena po celém albánském prostředí, jak o tom svědčí různé příklady například z oblasti Himary, Kosova nebo Makedonie.

V rámci komparace s ostatními balkánskými národy můžeme konstatovat, že se tyto, ač na první pohled odlišné kultury, se v průběhu staletí výrazně ovlivňovaly, což se projevilo především mezi prostým lidem (tj. naprostou většinou Albánců), který si uchoval podobný pohled na okolní svět. Postavy čarodějnic u různých národů si jsou navzájem velmi podobné. Sporadicky se liší svou funkcí a významem v lidových pohádkách. V některých případech přejímají čarodějnice funkce jiných lidových postav a naopak u těch národů, kde se čarodějnice objevuje méně často, jsou její atributy zase připisovány jiným postavám.

Jelikož je albánské prostředí v českém vědeckém prostoru stále významně opomíjeno, může tato práce sloužit též jako jakýsi úvod do problematiky albánského folkloru a nabídnout

podněty k jeho dalšímu bližšímu zkoumání. Albánský folklor je koneckonců velice pestrý a dokonce i albánskými odborníky dosud ne zcela zmapovaný. Určitě by si zasluhoval větší pozornost, k čemuž se má práce snažila přispět.

SEZNAM PŘÍLOH

Seznam užitých pohádek	51
Obsah vybraných pohádek	54

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Seznam užitých pohádek

Srbské a černohorské pohádky

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. Srbské lidové pohádky:

Lék proti kouzlům s. 259-260

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović a KARPATSKÝ, Dušan, ed. Pohádky:

Đábelské mámení a boží moc s. 92-95

Tři úhoři s. 116-120

Sultánův zeť a křídlatá bába s. 250-256

PÁNEK, Jaroslav, ed. Čarodějny prsten: srbské pohádky:

Čarodějny prsten s. 5-18

Chorvatské pohádky

ERBEN, Karel Jaromír. Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských III:

Královič a víla s. 178–181

VUJKOV, Balint a DOLEŽAL, Jan, ed. Chorvatské lidové pohádky a povídky bunjevecké I:

Devět dětí každé novoluní s. 79-92

Dcera čarodějnice s. 104-109

Zlatovláska s. 110 -133

VUJKOV, Balint a DOLEŽAL, Jan, ed. Chorvatské lidové pohádky a povídky bunjevecké II:

Princezna holubice, princ holub s. 142-154

Bulharské a makedonské pohádky

ERBEN, Karel Jaromír. Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských III:

Zlatá jablka a devět pávic s. 19-29

FROLEC, Václav, ed. Bulharské lidové pohádky:

Dívka želva s. 123-126

Tři sestry s. 130-135

KARALIJČEV, Angel a REINEROVÁ, Hana, ed. Pohádkový svět: Bulharské lid. Pohádky:

Chytrák Petr a Šarkán s. 196-199

Rumunské pohádky

ADĂSCĂLIȚEI, Vasile. Předů, předů pohádku: výbor z nejkrásnějších rumunských pohádek:

Vrt' se, vřetánko, bába Starucha už nepomůže s. 7-19

ISPIRESCU, Petre. Rumunské pohádky:

Nestárnoucí mládí a nesmrtelný život s. 17-23

Zakletý vepř s. 50-58

Denice a večernice s. 275-279

KAVKOVÁ, Marie: Pohádky z beránčího kožíšku: rumun. lid. pohádky: pro děti od 6 let:

Sluneční princezna s. 72-77

Řecké pohádky

KULHÁNKOVÁ, Markéta, ed. Paní moře: řecké pohádky:

Zlatý kůň s. 117-131

Dva bratři s. 87-95

Řecké pohádky, bajky a anekdoty:

Zlatozelený orel s. 45-53

Ptáček Slavíček s. 54-59

Devět divokých labutí a krásná Helena s. 79-81

Princ had s. 82-85

Dcera černokněžky s. 108-112

Trpělivý kámen s. 123-125

Čarodějnice s. 153-156

Albánské pohádky

BYTYÇI, Bajram. Përralla dhe përrallëza shqiptare:

Jetimat dhe njerka s. 138-140

ÇETTA, Anton. Përralla I:

Tri motrat s. 109-113

ÇETTA, Anton. Përralla II:

Perri-padishahi s. 56-60

Plaka dhe vajza jetime s. 67-68

Kunata e keqe s. 153-155

Djali qe pa anderr, se do të bahet dhandler i mbretit s. 166-169

Peshkatari dhe e Bukura e dheut s. 189-192

Folklor shqiptar: Proza popullore, v. I:

Mbreti e bujku mjek 439-440

Folklor shqiptar: Proza popullore, v. III:

Vajza me trëndafîle dhe margaritarë s. 228-231

Folklor shqiptar: Proza popullore, v. IV:

Pesë grosh të hallallit s. 373-374

Djali i mbretit dhe shtriga s. 474-478

Bylbyl Gjyzdani s. 479-482

Sharku s. 483-487

KURTI, Donat. Prralla kombëtare: mbledhë prej gojës së popullit I:

E Bukura e dheut dhe shtriga s. 51-57

Finoku s. 63-68

Djali i mbretit dhe tri motrat s. 127-130

Boshti s. 212-213

KURTI, Donat. Prralla kombëtare: mbledhë prej gojës së popullit II:

Boure e grue çë zeëjen s. 75-79

Příloha č. 2: Obsah vybraných pohádek

Čarodějný prsten

Chlapec získá díky čarovnému prstenu sultánovu dceru. Ten ji hledá. Čarodějnice se v otrhaných šatech a bosa vydá po světě, aby ji našla. Když objeví palác, předstírá, že je nemohoucí stařenka a je tak pozvána dovnitř. Lstí přiměje princeznu, ať získá od chlapce prsten, pak s princeznou odletí na kůži. Chlapec se jí vydá hledat. Stává se kuchtíkem v jejím paláci a nakonec se s ní opět shledává. Když chlapec najde princeznu, je to opět čarodějnice, kdo se pokusí prince zabít. Shodí ho do jámy a za ním plátno. On přežije a s pomocí myši získá zpět svůj prsten. Čarodějnice skončí tak, jak měl skončit chlapec.

Ďábelské mámení a boží moc

Syn cara se vydává na lov, když spatří rudou krev na bílém sněhu, chce přesně takovou nevěstu. Potká babičku, která mu poradí, že takovou dívku nalezne v lese v jednom domku bez dveří a s jedním oknem. Dívka tam žije s matkou, která pomocí lesních bylin očarovává muže a mění je ve zvířata. Dívka s chlapcem uteče a její matka je pronásleduje. Kouzelné předměty, které předtím carův syn získal, zatarasí čarodějnici cestu. První nechá rozproutit řeku, kterou ale čarodějnice pomocí hole donutí rozestoupit se a ona ji tak překročí. Druhý zažehne oheň, že shoří téměř celý les, ale matka plivne a oheň zhasne. Pomůže jim až pokřižování se a zvolání na boha k východu. Tu udeří blesk do země, která se propadne a matku pohltí.

Dcera čarodějnice

Jeden kupec slíbil cizinci něco, o čem neví, že má doma. Doma se mu ale narodil syn, o kterém nevěděl. Když bylo synovi dvanáct, cizinec si pro něj přijel. Vzal si ho domů. Žil s dcerou a manželkou. Jeho žena byla čarodějnice, vzteklá tak, že musela být spoutána dvanácti řetězy. Oba byli hrozně oškliví, ale dcera krásou oplývala. S chlapcem si padli do oka. Čarodějnice jejich lásce nepřála, proto chtěla hodit chlapce do rozpálené pece. Prikázala dceři, ať ji rozdělá. Ta místo toho plivla na pokojové, kuchyňské a vchodové dveře a řekla chlapci, ať spolu utečou. Když se čarodějnice zeptala dcery, zda je vše hotové, sliny odpovídaly místo ní. Posléze čarodějnice zjistila, že ti dva zmizeli. V tom přišel její muž, hned mu dala nějakou mast, aby je dohonil. Namazal si ji v podpaží a řekl: „*ani o strom ani o pařez*“. Muž ale nedokázal dvojici dvakrát chytit, takže se čarodějnice rozzlobila tak, že přetrhala všechny řetězy. Potřetí vyrazili na koštěti oba majíce podobu ohnivého mraku šlehajícího plameny. Dcera plivla a objevilo se jezero. S chlapcem se proměnili v kachny

plavoucí v jeho středu. Čarodějnice je chtěla chytit, ale neuměla plavat, tak začala vodu pít, tím se nafoukla a praskla. Manžel měl velikou radost, že se ženy zbavil.

Dcera černokněžky

Král se vydal na lov. Když spatřil rudou krev na bílém sněhu, zatoužil po přesně takové nevěště. Takovou dívkou byla jediná rusalka žijící v podsvětí. Žila tam se svou matkou, černokněžkou, která požírala lidi. Když si král její dceru odvedl, proměnila se v černý mrak a dceru pronásledovala. Dvakrát byla lstí oklamána a svedena z jejich stopy. Potřetí projevila své mateřské city a prosila dceru, ať se vrátí. Ta však byla k prosbě lhostejná, proto na ni čarodějnice uvalila kletbu, že její milý na ni okamžitě po příjezdu domů zapomene. A tak se i stalo. Rusalka namísto v královském paláci žila u stařenky. Za nějaký čas svými kouzly oživila králi paměť a nakonec se stala jeho ženou.

Denice a večernice

Král s královnou nemohli mít děti. Jednou královna dostala ve snu radu, aby snědla rybu, kterou její manžel chytí. Poslala krále rybařit a rybu si pak sama připravila a snědla. Její služka tajně pokrm ochutnala, tak se oběma brzy narodil chlapec. Když oba povyrostli, královnin syn se rozhodl odejít z domova. Na cestě ho však snědla čarodějnice. Druhý chlapec se dozvěděl, že jeho přítel skonal a vydal se ho hledat. V lese potkal čarodějnici a ihned ji začal pronásledovat. Když čarodějnice poznala, že je v koncích, vylezla na strom. Chlapec se uvelebil pod ním, rozdělal oheň a pustil se do jídla. Čarodějnice naříkala, že jí je zima a že má hlad. Nakonec slezla ze stromu a chystala se chlapce sníst, ten na ni však poslal své psy, o kterých jí předtím tvrdil, že je uvázal. Čarodějnice prosila, ať ji ušetří, že mu vrátí přítele. A tak hekla a vyplivla chlapce. Přesto na ni chlapec poštvál psy a ti ji roztrhali. Než osvobozený chlapec skonal rukou čarodějnice, oženil se. Nyní svého přítele osočoval, že se do jeho ženy zamiloval. Nehleděl na to, že mu zachránil život a chtěl se ho zbavit. Přítele utopil. Nakonec ho dostihlo špatné svědomí a svůj život zakončil stejným způsobem.

Devět dětí každé novoluní

Muži padalo do obydlí každý měsíc devět dětí. Jednou toho měl už dost, tak zaklel, že by raději nosil mlýnský kámen na zádech, než aby měl všechny ty děti. Tak se stalo, muž dostal kámen, děti zmizely, ale s dalšími novoluními začaly opět přibývat. Proto se vydal na cestu pro radu. Zažil mnohá úskalí, až nakonec získal návod na to, jak se zbavit všech svých břemen. Měl vlézt pod křídla černému ptákovi a slézt, až uvidí čarodějnice mýt si vlasy. Tam měl čekat do další půlnoci, dokud čarodějnice neuslyší, pak si kámen na zádech uvázat ke

krku a skočit do jezera. Ocitl se na území vševědoucího obra, kterému po nějakou dobu sloužil. Ten mu pak vrátil zmizelé chlapce i s nevěstami. Vrátili se společně domů, kde mezitím ostatní děti úspěšně hospodařily.

Djali i mbretit dhe shtriga (Syn krále a čarodějnice)

Královský chlapec se ztratil v lese, kde narazil na dům čarodějnice. Ta chtěla chlapce sníst, ale on jí sdělil, že odted' bude ona jeho matkou a že u ní bude bydlet. Když dospěl, čarodějnice se ho zeptala, jestli se chce oženit. Odpověděl, že ano. A tak mu dala klíče k dvaceti devíti pokojům domu. Všechny byly prázdné a jedny dveře nešly stále otevřít. Jednou, když čarodějnice usnula, vzal chlapec ze stěny kleště a začal čarodějnici trhat vousy. Mezi nimi našel klíč s číslem 30. Čarodějnice se probudila a zeptala se chlapce, co dělá. Když jí odpověděl, položila mu otázku, zda se chce pořád oženit. Po kladné odpovědi mu dovolila vejít do třicátých dveří. Za nimi bylo třicet krásných dívek. Chlapec si vzal nejkrásnější z nich a vrátil se k čarodějnici. Po pár měsících chtěl chlapec navštívit svůj domov. Čarodějnice měla strach, že už se nevrátí, ale nakonec svolila k cestě. Obdarovala ho na cestu kouzelnou nádobou, která se sama plnila jídlem. Po strastiplné cestě dorazili do chlapcova domova, dívka však odtamtud uprchla. Chlapec se vrátil za čarodějnici, aby mu jí pomohla najít. Ta mu poradila, ať se jde zeptat její sestry, kde ji hledat. Sestra čarodějnice si zavolala na pomoc všechna zvířata, aby zjistila, zda dívku některé z nich nevidělo. S jejich pomocí chlapec dívku našel.

Finoku (Mazaný)

Byli tři bratři. Nejmladšímu se zdál sen, že našel velké bohatství a všichni si pak žili jako králové. Bratr ze svého snu onemocněl. Všichni tři šli k jedné stařeně, aby ho vyléčila. Stařena byla velmi bohatá, měla velký dům obehnaný vysokým plotem a zahradu plnou stromů a květin. Z domu vyšel černý Arab se zbraní. Pozval je dál a řekl, ať počkají na čarodějnici. Poté se ozval rámus jako při zemětřesení. Arab chlapcům sdělil, ať nemají obavy, že to jsou jen duchové, které si čarodějnice koupila a zrovna je trestá za chyby, které udělali. Za chvíli se objevila maličká a velmi ošklivá stařena. Chlapci jí objasnili důvod své návštěvy. Čarodějnice zavřela oči a hluboce vydechla. Pak rozkázala chlapcům, aby dali do krabice tolik lir, kolik je nemocnému, odešli, ale nemocného tam nechali. Chlapec jí prozradil, co ho trápí. Ona ho vyzvala, ať se jí pořádně podívá do očí. Nic neviděl. Řekla, ať se podívá znovu. Kulila oči tak, že byly celé červené. Chlapec se z toho roztrásl. Nakonec viděl všude mrtvé lidi, byla tam i lubie (harpyje), Arab a jeskyně plná peněz. Čarodějnice prohlásila, že ono bohatství bude jeho, ale bude velmi nebezpečné ho získat. Ona mu pomůže, pokud jí půlku

dá. Udělí chlapci radu, jak poklad získat a na pomoc mu věnuje slepice, duchy a svého Araba, zbraň na lubii a medicínu na oživení mrtvých. Když se chlapec vítězně vrátil k čarodějnici, změnila se v krásnou vysokou dívku. Ve skutečnosti se jednalo o miru, která svůj podíl věnovala oživlým zemřelým.

Lék proti kouzlům

Carovi onemocněl syn tak, že nemohl hnout ani rukama ani nohama. Ve snu se mu zjevila dívka, která mu sdělila, že syna očarovala její matka. Poradila mu, aby si opatřil oči z draka, srdce ze saně a hada okřídlenice, chyceného mezi nanebevzetím a narozením panny Marie, to vše aby uvařil v jednom ještě neočouzeném hrnci, nenačaté vodě, dívkou živící se svou prací a na ohni nikdy nerozdělaném, potom ať to syn každé ráno třikrát za sebou pije na lačný žaludek ze svatebního poháru a prokletí se zbaví. Vyléčeného chlapce si dívka vzala za muže.

Mbreti e bujku mjek (Král a lékař zemědělec)

Služebnice krále byla mazaná čarodějnice. Měla manžela, kterého nesnášela. Z toho důvodu se mu snažila dělat různé naschvály. Králova žena čekala dítě, jehož pohlaví si přáli znát. Žádný doktor ho nedokázal určit, tak je král všechny zavřel do vězení. Služebná poradila králi, aby se zeptal jejího muže. Ten pohlaví dokázal určit. Služebná se rozzlobila. Chtěla manželovi uškodit, ale naopak mu polepšila. A tak když měl král nemocnici plnou nemocných, ale neměl pro ně lék, služebná mu řekla, že je manžel vyléčí. Ten svou chytrostí problém opět vyřešil a král z něj za odměnu učinil prince.

Perri-Padishahi (Krásný padišáh)

Sipahí¹⁰¹ měl tři dcery. Jednou jel do města, ze kterého jim chtěl přivést dárky. Starší žádaly nábytek do svých pokojů, ta nejmladší si přála šátek krásného Padišáha. Dívky chtěly vědět, co nejmladší sestra se šátkem dělá, proto se domluvily s jednou stařenou, že to zjistí. Šátek po jeho namočení a usušení přinášel krásného muže. Stařena se pozvala k nejmladší sestře. Jedly, pily, a když stařena usnula, dívenka pozvala svého milého. Chlapec se ihned rozhněval, když stařenu spatřil. Stařena, ale spala tak nic neviděla, což řekla i sestrám. Druhý den poslaly sestry pro čarodějnici. Poručily, že nesmí spát a musí se pořádně dívat. A tak se stalo stejně jako předešlé noci. Akorát čarodějnice nespala a vypověděla sestrám, že sestru navštěvuje krásný mladý muž. Domluvily se, že čarodějnice ukončí tyto noční návštěvy. Rozbila pár oken a střepy naplnila komín, kudy vstupoval chlapec do pokoje. Večer dívka

¹⁰¹ Jezdec osmanského vojska

dělala jako obvykle, když ale chlapec vcházel, zranil se o střepy. Tak se otočil a odešel. Děvče hned poznalo, že někdo provedl něco zlého. Vydala se chlapce hledat a po mnoha útrapách se s ním opět shledala.

Princezna holubice, princ holub

V jednom království měl král tři syny, v jiném král jednu dceru. Dva starší se vydali na námluvy té dcery, ale neuspěli. Cestou zpět jeli lesem, kde narazili na hostinec ježibaby se železným nosem. Na levém rameni nesla stoletou vránu a na pravém dvoustletého havrana a míchala zlaté karty. Bratři s ní hráli, do půlnoci se jim dařilo, ale ráno jim nezbylo nic. Darem alespoň dostali vejce, které měnilo lidi ve vrány. Třetí bratr u námluv uspěl. Bratři žárlili a po nevěstě hodili vejce, ta se namísto vrány proměnila v holubici, protože služka ježibaby zaměnila toto vraní vejce za vejce holubí. Čarodějnice se ihned zjevila v podobě vichru a zakletou princeznu unesla. Chtěla z ní udělat nevěstu pro svého syna. Princ ji však našel, usekl jí hlavu, princeznu si vzal a služebnou osvobodil.

Ptáček Slaviček

Tři sestry se baví o tom, co by každá z nich udělala pro muže, kterého by si vzala. Nejmladší by si chtěla vzít krále. Ten jejich rozhovor slyší a souhlasí se sňatkem. Jeho matka, čarodějnice, na dívku nesmírně žárlí a nakáže porodní bábě, ať se zbaví dětí, které dívka s králem čeká. Ta je pošle po vodě, kde je nalezne mlynář. U něj děti vyrůstají. Za čas se matka krále dozví, že děti stále žijí. Vyšle babu, ať tentokrát své dílo dokoná. Baba se spřátelí s dívkou a nabádá ji, aby své bratry poslala pro Ptáčka slavička. Nejmladší z nich ho nakonec získá. Ptáček dětem dopomůže k tomu, aby se vrátili ke svým rodičům.

Tri motrat (Tři sestry)

Tři sestry se baví o tom, co by každá z nich udělala pro muže, kterého by si vzala. Vyslechne je král a na základě toho si vezme nejmladší dceru. Starší sestry žárlí, a proto se domluví s čarodějnici, že se zbaví dětí, které sestra s králem čeká. Hodí je v koši do moře a místo nich podstrčí štěňata. Král nařídí strčit ženu po pás do hnoje. Po čase se sestry dozvědí, že děti stále žijí. Chtějí je zabít než se o nich dozví král. A tak se za nimi vydá čarodějnice. Potká dívku a hned se s ní spřátelí. Přiměje ji nařídít bratrovi, aby jí přinesl pár dubových listů. Dívka si nechá poradit a chlapec jde. Jakmile vylezl na dub a chopil se jednoho listu, zana zakřičela a nechala chlapci zkamenět nohy po kolena. Chlapec tahal dál a zana pokračovala. Když potřetí zatáhl za list, z pouzdra chlapci vypadl nůž, který rozbil kámen a osvobodil tělo. Tak vzal rychle list a odnesl ho setře. Čarodějnice musí jít k dívce znovu.

Tentokrát jí namluví, aby chlapec přinesl větev. Vše probíhá stejně jako předtím, takže čarodějnice přichází znovu a chce celý strom. Nyní se před chlapce postaví zana se slovy: „*bud' mi dub nech nebo mě vem taky*“. A tak ji bere také. Zana se o čarodějnici postará. Vezme ji za temeno hlavy a hodí s ní tak, že dopadne na zem mrtvá. Král se o všem dozví, a tak se šťastně všichni shledají.

Trpělivý kámen

Princ ležel bez života ve zlaté truhle. Na hrudi mu ležela kniha, kterou musela nějaká dívka čtyřicet dní číst, aby prince oživila a stala se jeho ženou. Jednou se čtení chopila krásná a chudá dívka. Když měl nastat čtyřicátý den, objevila se černoška, dcera čarodějnice, která dívku obelstila, a prince si vzala namísto ní. Z dívky navíc udělala svou služku. Dívka byla tolik nešťastná z toho, co se stalo, že si přála přijít o svůj život. Princ jí v tom zabránil, zvěděl od ní pravdu. Černošku nechal zabít a vzal si ji.

Tři sestry

Tři sestry se baví o tom, co by každá z nich udělala, kdyby si ji vzal král za ženu. Jenom nejmladší dokáže splnit, co řekla. Král si ji proto vezme. Sestry nesmírně žárlí, proto si najmou babici, která se má zbavit dětí, které jejich mladší sestra zanedlouho porodí. Babice je pošle po řece. Děti však zůstávají na živu a spokojeně vyrůstají. Za čas se sestry dozvedí, že děti stále žijí. Vyšlou čarodějnici, ať tentokrát své dílo dokoná. Čarodějnice se spřátelí s dívkou a nabádá ji, aby po bratrovi chtěla přinést různé věci od víl. S těmito úkoly mu pomáhá létající kůň. Gjul Jordana. Královna víl, nakonec promění čarodějnici svým prstenem v kámen a děti se vrátí ke svým rodičům.

Vajza me trëndafille dhe margaritarë (Dívka s růží a perlami)

Princi se zdál sen o dívce, které rostly růže po tvářích, když se smála, když plakala, plakala perly, když chodila, rostla pod ní svěží tráva, a když se myla, smývala ze sebe zlato. Hned ráno řekl matce, že takovou chce za ženu. A tak pro ni poslali xhiku. Když xhika našla dívku, zkusila, zda umí vše, co spatřil chlapec ve snu, pak ji jménem prince požádala o ruku a vydaly se na cestu. Dívka na cestě dostala žízeň a požádala o vodu. Stařena řekla: „*Voda za oko*“. A tak si dívka vypíchla oko. Pak ale znovu dostala žízeň a baba chtěla i druhé oko. Když se blížili k paláci, stařena hodila dívku do příkopu a za nevěstu oblékla svou dceru. Dívku v příkopu našel derviš a postaral se o ni. Brzy to stařena zjistila. Šla na trh prodávat papuče nasáklé jedem. Dívka si je koupila, navlékla a umřela. Ale jakmile co jí je sundali, opět oživila. Nastal čas, kdy falešná nevěsta potřebovala růže, a tak dívka ty své začala

prodávat. Jednu za oko. Baba je koupila za oči a sdělila dceři: „*ta čarodějnice ještě žije*“. Dcera jí poručila otrávit prsteny a prodat jí je. Tak se stalo a dívka se již neprobudila. Derviš křičel zoufale její jméno, což uslyšel princ. Šel se podívat, co se stalo a spatřil svou vysněnou dívku mrtvou. Prsten hodil do vody a dívka obživila. Matka s dcerou byly zabity. Princ si se oženil s dívkou ze snu.

Zakletý vepř

Král měl tři dcery, které měly předurčený osud. Nejmladší bylo souzeno provdat se za vepře. Byla z toho velmi nešťastná, ale učinila tak. V noci se vepř změnil v krásného mladíka. Zlá čarodějnice totiž zaklela prince do podoby vepře, jelikož on jí zabil v bitvě syna šarkána. Když se vepř oženil, čarodějnice se naoko spřátelila s jeho ženou a poradila jí, aby manželovi ovázala nohu černou nití, aby se prokletí zlomilo. Avšak byla vykutálená, jelikož kletba měla být prolomena za tři dny a takto trvala další tři roky. Vepř se na svou ženu rozzlobil a zmizel. Dívka se ho v požehnaném stavu vydala hledat a po mnoha útrapách se s ním opět shledala.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH PRAMENŮ

ADĂSCĂLIŢEI, Vasile: Pŕedu, pŕedu pohádka: vŕbor z nejkrásnějších rumunských pohádek. 2. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1981. 196 s.

BONNEFOY, Yves a DONIGER, Wendy, ed. Mythologies: a restructured translation of Dictionnaire des mythologies et des religions des sociétés traditionnelles et du monde antique. Chicago: University of Chicago Press, 1991. 2 sv. 1267 s. ISBN 0-226-06453-0.

BRACCINI, Tommaso: Pŕed Draculou: archeologie upíra. Praha: Argo, 2014. 265 s. ISBN 978-80-257-0936-8.

BYTYÇI, Bajram: Përralla dhe përrallëza shqiptare. Prizren: Botim privat, 2011. 204 s.

ÇABEJ, Eqrem: Diana dhe Zana studime kulturhistorike. Tiranë: Brikena Çabej, 2011. 148 s. ISBN 2075.

ÇABEJ, Eqrem: Disa figura të besimevet popullore shqiptare. Prishtinë: Gjurmime Albanologjike: folklor dhe etnologji, Nr.2, 1972. 17 s.

ÇETTA, Anton: Përralla I. Prishtinë: Instituti Albanologjik, 1979. 385 s.

ÇETTA, Anton: Përralla II. Prishtinë: Instituti Albanologjik, 1982. 419 s.

DHAMA, Todi: Fjalor i mitologjisë. Tiranë: Uegen, 2010. 348 s. ISBN 9789928030153.

DI NOLA, Alfonso M.: Ďábel a podoby zla v historii lidstva. Praha: Volvox Globator, 1998. 403 s. ISBN 80-7207-114-9.

DURHAM, Edith: High Albania. London: Virago Press, 1985. 352 s. ISBN 0-86068-715-5.

DURHAM, Edith: Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans. v Man č. 23. Wiley, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1923. s. 189-193. Dostupné online z <http://doi.org/10.2307/2788569>

DUSHI, Arbnora: On Collecting and publishing the albanian oral epic. Approaching religion [online]. Květen 2014 [cit. 2016-03-05]. ISSN: 1799-3121. Dostupné z: <http://ojs.abo.fi/index.php/ar/article/view/781>

ELSIE, Robert: Historical Dictionary of Albania, 2. ilustrované vyd. Lanham: Scarecrow Press, 2010. 662 s. ISBN 978-0-8108-6188-6.

ELSIE, Robert: Leksikoni i kulturës popullore shqiptare: besime, mitologji, fe, rite, doke, festa dhe veçori kulturore. Tiranë: Skanderbeg books, 2005. 282 s. ISBN 99943-683-4-6.

ELSIE, Robert: The Rediscovery of Folk Literature in Albania v History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries. 3. vyd. Amsterdam/Filadelfia: John Benjamins Publishing, 2007. 522 s. ISBN 978-90-272-3455-1.

- ERBEN, Karel Jaromír: Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských III. Praha: J. Otto, 1907. 221 s.
- FISHTA, Gjergj: Lahuta e Malcis. Tiranë: Alb-ass, 2001. 150 s. ISBN 99927-700-5-8.
- Folklor shqiptar: Proza popullore, v. I, Tiranë, Instituti i folklorit, 1963. 460 s.
- Folklor shqiptar: Proza popullore, v. III, Tiranë, Instituti i folklorit, 1966. 580 s.
- Folklor shqiptar: Proza popullore, v. IV, Tiranë, Instituti i folklorit, 1966. 460 s.
- FROLEC, Václav, ed.: Bulharské lidové pohádky. Praha: Odeon, 1970. 321 s.
- GJONI, Irena: Marrëdhënie të miteve dhe kulteve të bregdetit të jonit me areale të tjera mitike, teza doktorale. Tiranë: Universiteti i Tiranës, 2012. 265 s.
- HECQUARD, Hyacinthe: Histoire et description de la Haute-Albanie ou Guégarie. Paris: A. Bertrand, 1863. 516 s. Dostupné online z: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30585530d>
- HOXHA, Ermir: Arti në Shqipëri 1945 – 1990: studim për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", Tiranë: Universiteti i Tiranës. Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2015. 252 s.
- HRADEČNÝ, Pavel et al.: Dějiny Albánie. Praha: NLN, 2008. 716 s. ISBN 978-80-7106-939-3.
- ISPIRESCU, Petre: Rumunské pohádky. Praha: Odeon, 1975. 295 s.
- KARADŽIĆ, Vuk Stefanović a KARPATSKÝ, Dušan, ed.: Pohádky.: 2. vyd. Praha: Odeon, 1989. 268 s.
- KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: Srbské lidové pohádky. Praha: SNKLHU, 1959. 441 s.
- KARALIJČEV, Angel a REINEROVÁ, Hana, ed.: Pohádkový svět: Bulharské lid. Pohádky. Praha: Albatros, 1974. 205 s.
- KAVKOVÁ, Marie: Pohádky z beráncího kožíšku: rumun. lid. pohádky: pro děti od 6 let. Praha: Albatros, 1985. 118 s.
- KRASNIQI, Mark: Aspekte mitologjike: besime e bestytini. Prishtinë: Gazeta Rilindja, 1997. 393 s. IIF-041679.
- KULHÁNKOVÁ, Markéta, ed.: Paní moře: řecké pohádky. Praha: Argo, 2010. 228 s. ISBN 978-80-257-0199-7.
- KURTI, Donat: Prralla kombëtare: mbledhë prej gojës së popullit I. 2. vyd. Shkodër: A. Gj. Fishta, 1942. 160 s.
- KURTI, Donat: Prralla kombëtare: mbledhë prej gojës së popullit II. 2. vyd. Shkodër: A. Gj. Fishta, 1940. 163 s.
- LAJÇI, Bashkim: Syri i keq, në besimet shqiptare. Prishtinë: Instituti albanologjik, 2013. 298 s. ISBN 9789951596848.
- MUCHEMBLED, Robert a kol.: Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost. Praha: Volvox Globator, 1997. 298 s. ISBN 80-7207-035-5.
- OTČENÁŠEK, Jaroslav: Příběhy z Dalmácie. Praha: Portál, 2003. 138 s. ISBN 80-7178-783-3.

OTČENÁŠEK, Jaroslav – Baeva, Vichra a kol.: Slovník termínů slovesného folkloru - Bulharsko. Praha – Sofie: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. 360 s. ISBN 978-80-87112-79-3.

PÁNEK, Jaroslav, ed.: Čarodějny prsten: srbské pohádky. Praha: Albatros, 1982. 170 s.

PETROVITCH, Woislav M.: Hero tales and legends of the serbians. London, George G. Harrap & Co. LTD., 1914. 394 s.

PÓCS, Éva: Between the living and the dead: a perspective on witches and seers in the early modern age. Budapest: CEU Press, 1999. 186 s. ISBN 963-9116-18-1.

QAZIMI, Azem: Fjalor i mitologjisë dhe demonologjisë shqiptare: të kremte, rite e simbole. Tiranë: Plejad, 2008.

Řecké pohádky, bajky a anekdoty. Praha: Dauphin, 2000. 192 s. Ethnos; sv. 20. ISBN 80-7272-017-1.

SHEGAJ, Orjona: Digitazing the intangible [online]. Září 2014 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://network.icom.museum/cidoc/archives/past-conferences/2014-dresden/>

SUROVČÁK, Martin: Základy albanistiky. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 183 s. ISBN 978-80-210-6587-1.

TITRA, Mark: Mitologjia ndër shqiptarë. Tiranë: Akademia e shkencave e shqipërisë - Instituti i kulturës popullore - Dega etnologjisë, 2004. 452 s. ISBN 99927-838-9-9.

TITRA, Mark: Panteoni e simbolika: doke e kode në etnokulturën shqiptare. Tiranë: Akademia e Shkencave, 2007. 375 s. ISBN 978-99956-10-04-3.

UÇI, Alfred: Mitologjia, Folklori, Letërsia. Tiranë: Naim Frashëri, 1982. 398 s.

VUJKOV, Balint a DOLEŽAL, Jan, ed.: Chorvatské lidové pohádky a povídky bunjevacké I. Praha: Runa, 2014. 185 s. ISBN 978-80-87792-06-3.

VUJKOV, Balint a DOLEŽAL, Jan, ed.: Chorvatské lidové pohádky a povídky bunjevacké II. Praha: Runa, 2015. 213 s. ISBN 978-80-87792-06-3.

XHAGOLLI, Agron: Figura e shtrigës në folklorin shqiptar. v Kultura Popullore Nr. 1-2: Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë, 2002. 20 s. Dostupné online z: <http://www.ceeol.com/search/article-detail?id=142449>

XHAGOLLI, Agron: Shtriga në mite, rite e besime të shqiptarëve. v Kultura Popullore Nr. 1-2, Tiranë, 1993. s. 61-70.

ZHEJI, Gjergj: Hyrje në folklor. Tiranë: Phoenix, 1995. 97 s. IIF-019754. s. 79.

SEZNAM ZKRATEK

apod.	a podobně
BDS	E Bukura e dheut dhe shtriga
Č	Čarodějnice
ČP	Čarodějný prsten
DČ	Dcera čarodějnice
DČe	Dcera černokněžky
DDKN	Devět dětí každé novoluní
DDLKH	Devět divokých labutí a krásná Helena
DMS	Djali i mbretit dhe shtriga
DMTM	Djali i mbretit dhe tri motrat
DV	Denice a večernice
ĐMBM	Đábelské mámení a boží moc
F	Finoku
GM	Gjoni dhe Mrija
ChPŠ	Chytrák Petr a šarkán
it.	Italsky
KV	KráleVIC a víla
LPK	Lék proti kouzlům
např.	například
NMNŽ	Pohádka nestárnoucí mládí a nesmrtelný život
PBD	Peshkatari dhe E Bukura e dheut
PHPH	Princezna holubice, princ holub
PGH	Pesë grosh të hallallit
PS	Ptáček Slavíček
TM	Tri Motrat
TS	Tři sestry
TÚ	Tři úhoři
vl. jm.	vlastním jménem
VTM	Vajza me trëndafile dhe margaritarë
Z	Zlatovláska

ZJDP	Zlatá jablka a devět pávic
ZV	Zakletý vepř